

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ БЕОГРАД-ИСТОРИЈА

МАСТЕР РАД

**ЧЕТНИЧКЕ АКЦИЈЕ НА ПРУГАМА СРБИЈЕ КРАЈЕМ 1942.
И ПОЧЕТКОМ 1943.**

ДРУГА ЧЕТНИЧКА ОФАНЗИВА ПРОТИВ ОКУПАТОРА

ментор:

др Мира Радојевић

студент:

Милан Симендић

ИС17/12

Београд 2018.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР.....	3
БОРБЕНА ДЕЈСТВА У СЕВЕРНОЈ АФРИЦИ 1940-1943.	5
Отварање новог фронта.....	5
Прве борбе у Северној Африци 1940. године и долазак немачких снага.....	6
Операција „Бетлекс“ и одбрана Тобрука.....	8
Пад Тобрука	10
Прва битка код Ел Аламејна и сукоб код Алам ел Халфе	11
Друга битка код Ел Аламејна – битка за Каиро	11
Долазак америчких снага и операција „Бакља“	13
Битка за Тунис 1943. године – завршне борбе у Северној Африци	14
САБОТАЖЕ У СРБИЈИ ТОКОМ 1942. ГОДИНЕ.....	16
Железнички саобраћај у Краљевини Југославији	16
Савезници траже помоћ од четника.....	18
Наредбе Ђенерала Михаиловића током битке за Северну Африку.....	21
Четничке формације у Србији током саботажа.....	26
Саботаже у Србији пре почетка офанзиве.....	31
Саботаже крајем 1942. године – почетак Друге четничке офанзиве против окупатора.....	34
САБОТАЖЕ У СРБИЈИ ТОКОМ БИТКЕ ЗА ТУНИС 1943. ГОДИНЕ.....	39
Акције на пругама почетком 1943. године	39
Учешће партизанских јединица током четничких саботажа 1942-1943	43
РЕАКЦИЈА ОКУПАТОРА НА САБОТАЖЕ	47
Немачке одмазде.....	47
Немачке снаге у борби против четника 1942-1943.....	50
Формације окупаторских сарадника у борби против четника 1942-1943.....	51
Немачке операције против четника у Србији током саботажа 1942-1943.....	52
Остале борбе четника и Немаца у Србији током саботажа 1942-1943.	57
ОДЈЕК ЧЕТНИЧКИХ САБОТАЖА КОД САВЕЗНИКА И ОКУПАТОРА.....	62
Савезничка признања четницима.....	62
Хитлер о саботажама на српским пругама.....	64
ЗАКЉУЧАК.....	65
ПРИЛОЗИ	68

Прилог 1: Садржај немачког транспорта који је ишао пругом Београд – Ниш током 2. и 3. маја 1943. године	69
Прилог 2: Немачки бункери поред пруге Београд - Ниш	70
Прилог 3: Садржај немачког транспорта који је ишао пругом Београд – Ниш од 15. до 23. маја 1943. године	71
Прилог 4: Садржај немачког транспорта који је ишао пругом Београд – Ниш током 29. и 30. маја 1943. године	72
Прилог 5: Садржај немачког транспорта који је ишао пругом Београд – Ниш током 31. маја и 1. јуна 1943. године	73
Прилог 6: Извештај о саботажама на пругама Србије у ноћи између 18. и 19. децембра и у ноћи између 25 и 26. децембра 1942. године (бр. 1 и 4).....	74
Прилог 7: Извештај о саботажама на пругама Србије од 4. до 25. децембра 1942. године (бр. 7)	75
Прилог 8: Железничко одељење на Хомолу тражи везу са централним железничким органом ради организације на железницама	76
Прилог 9: Извештај о окупаторском обезбеђивању пруга у Србији Error! Bookmark not defined.	
Прилог 10: Извештај мајора Ђурића (Херман) о кретању немачког транспорта кроз Србију 9. септембра 1942. године (бр. 621 и 622)	78
Прилог 11: Извештај војводе Пазарца (Илиев) о саботажни на прузи код Клења почетком септембра 1942. године и успореном кретању транспорта кроз пругу Београд - Ниш	79
Прилог 12: Наредба војводе Пазарца Младену Костову од 1. октобра 1942. године о организацији саботажа на пругама (бр. 1210)	80
Прилог 13: Извештај о проласку немачког транспорта кроз пруге Србије и саботажама на пругама Србије почетком септембра 1942. године (бр. 1233 – 1235 и 1237)	81
Прилог 14: Извештај мајора Ђурића о проласку немачког транспорта на прузи од Ниша ка Скопљу од 23. до 27. септембра 1942. године	82
Прилог 15: Извештај војводе Пазарца од 4. октобра 1942. године о предузимању мера за онеспособљавање локомотива (бр. 1320)	83
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА	84

ПРЕДГОВОР

Србија је 1942. ушла у другу годину окупације. Годину дана раније, без објаве рата, немачке, италијанске и мађарске оружане снаге извршиле су агресију на Краљевину Југославију. Наступање окупаторских трупа Сила Осовине предходило је ваздушно бомбардовање градова и саобраћајних комуникација, односно железничких инсталација. Јаке немачке оклопне јединице из Бугарске муњевито су напредовале према Нишу, зауевши 9. априла град, што је довело до прекида комуникације са Солуном.

Те 1942. године у земљи је видно порасло антинемачко расположење чему су допринеле борбе Савезника против Немаца у Северној Африци. Истовремено, окупационе снаге су чиниле све да застраше народ, а један од начина је спровођење оштрих мера мере против четника Драже Михаиловића.

Немачки командант за југоисток генерал Александар Лер захтевао је одржавање реда и мира на простору Србије и Хрватске што би обезбедило несметано снабдевање немачких снага стационираних у окупираној Грчкој. Пруга која је била кључна за овај задатак је ишла од Београда, преко бугарске територије до Грчке.

Током 1942. и 1943. године забележен је велики број саботажа и диверзија на пругама широм Србије које су извршили припадници Југословенске војске у отаџбини, познатији као четници. Том приликом, поред пруга, оштећени су и уништени многи железнички мостови и возови који су преносили ратни материјал за Немце у Северну Африку. Од краја 1942. године, акције на пругама су се појачале. Тада је почела друга четничка офанзива против окупатора. Сврха ових саботажа била је помоћ Западним савезницима у борби против Осовинских снага у Северној Африци. Зато су немачке снаге у Србији чиниле све да униште четнике. И поред многих покушаја, четничке јединице нису биле уништене, а њихове саботаже су бар делом допринеле поразу осовинских снага у Северној Африци.

Циљ овог рада био је да се истраже мало познате саботаже које су на српским пругама вршили припадници Југословенске војске у отаџбини у периоду одлучујућих битака у Северној Африци и какав су значај имале за односе снага на овом фронту. Подаци о

диверзијама и саботажама се не могу лако наћи, али у документима историјских института постоји богата документација о томе, што је и био главни извор овог рада. Истовремено, овај рад је покушај да се расветли део наше историје о коме се релативно мао зна.

Кроз рад се анализира ситуација на северноафричком ратишту крајем 1942. и почетком 1943. Потом се истражују истовремена дешавања на пругама у Србији, у којима припадници Југословенске војске у отаџбини организовано врше диверзије и саботаже у целој Србији, са циљем да отежају снабдевање осовинских снага у Северној Африци. Обрађују се и доступни материјали о одмаздама окупатора због ових акција, као и реакције на четничке саботаже код савезника и осовинских снага.

БОРБЕНА ДЕЈСТВА У СЕВЕРНОЈ АФРИЦИ 1940-1943.

Отварање новог фронта

Да би се разумео значај четничких акција на пругама, треба се осврнути на ситуацију у Северној Африци. Током 1942. године немачке дивизије су ратовале на више фронтова. Главнина немачких снага била је на Источном фронту, надирала према Кавказу и опсела Лењинград. То је узнемирило британске и америчке политичке лидере, који су страховали да ће Немци, ако победе Совјете, усмерити снаге на њихове јединице. Страховали су и да совјетски лидер Јосиф Стаљин не потпише примирје са Немцима.

Лидер совјетског Политбироа, Вјачеслав Молотов је током посета Лондону и Вашингтону у мају 1942. тражио да се отвори други фронт у Европи како би совјетске снаге биле растерећене на Источном фронту. Још пре него што је Молотов изнео тај предлог, расправљало се о отварању другог фронта. Наиме, рат се током већег дела 1942. године одвијао неповољно по савезнике. Англо-саксонске снаге су до јула биле потиснуте од стране немачко-италијанских трупа до египатске границе, главнина америчких снага, која се налазила на Пацифику, трпела је поразе од Јапанаца на Пацифику, а совјетска Црвена армије тешко је одолевала нападима Немаца и њихових савезника. Зато је почела да се јавља идеја о отварању новог фронта који би ублажио положај савезничких снага.

Идеја америчких ратних команданата, генерала Двајта Ајзенхауера и мајора Алберта Ведемејера била је да се у септембру пет британских дивизија искрца у Француску, што би ослабило немачки притисак на Совјетски Савез, јер би тад Немци морали да се окрену ка Француској. Дотле би главнина америчких снага дошла у Европу и тако нанели коначан пораз Немцима.

Међутим, на предлог британског премијера Винстона Черчила створен је други фронт у Северној Африци, где је Ромел надјачавао британске трупе. Тиме се главни фронт удаљава од Велике Британије а самим тим се спречавају велики губици на страни Британаца. Савезничке снаге су имале колонијалне интересе у Африци од краја 19. века, што говори о значају ових територија и за савезнике али и за силе осовине. У борбама савезника са једне и нацистичке Немачке и фашистичке Италије са друге стране

доминирају Британци. САД су званично ушле у рат у децембру 1941. године и почеле да пружају директну војну помоћ Северној Африци од 11. маја 1942. године.

По свему судећи, да је 1942. Велика Британија прихватила план за савезничко искрцавање у Француску, вероватно би до 1943. године Немачка била поражена и рат би се завршио раније. Међутим, он је, као што је познато, потрајао много дуже и однео још стотине хиљада људских живота.

Прве борбе у Северној Африци 1940. године и долазак немачких снага

Борбе у Северној Африци започеле су 10. јуна 1940. године када је фашистичка Италија објавила рат. Већ 14. јуна британске трупе на челу са генералом Арчибалдом Вејвелом прешле су из Египта у Либију и заузеле Капуцо на самој граници. У току следећих неколико месеци у Северној Африци настављају се чарке између италијанске и британске војске и узајамни ваздушни напади, а у више наврата британски бомбардери нападали су и италијанске градове. У августу 1940. италијански војници заузимају Сомалију.

Већ 13. септембра 1940. пет италијанских дивизија са око 200 тенкова прелази либијско-египатску границу и кроз пустињу брзо напредује у унутрашњост Египта. Британске снаге су добиле наређење за повлачење и успостаљање одбрамбене линије код града Мерса Матруха на медитеранској обали. Код Сиди Баранија италијанска војска је зауставила даље напредовање Британаца и започела да утврђује положаје.

Након овога, британске снаге су почеле да праве план за операцију против италијанских снага у Северној Африци. Припреме операције су биле тајне и само неколико официра је знало за припреме током 25. и 26. новембра, као и то да су циљеви означени у близини Матруха, Нибејве и Тумара¹.

¹ Интересантно је да војницима до 7. децембра није речено да се спремају за операцију, већ су им говорили да је реч о војној вежби.

Операција под називом „Компас“ почела је 9. децембра 1940. 30.000 британских војника је брзо пробило италијанске линије, па је у само прва два дана заробљено готово 40.000 италијанских војника. У току десет дана Британци су повратили Сиди Барани, и, упркос жилавом отпору Италијана, потиснули су италијанску војску из Египта. Британци су наставили са продором у Либију и 22. јануара 1941. године заузели су град Тобрук, а и фебруару, код Беда Фом нанели још један пораз Италијанима. Почетком фебруара заузима Мсус и Бенгази. Овакав успех је изненадио и саму Британску команду².

Разлоге италијанског пораза у Северној Африци 1940. године би требало тражити у општој неспремности италијанских оружаних снага за рат, потпуној неспособности италијанске врховне команде и лошем снабдевању јединица у Африци. Оно што је још деморалисало италијанске снаге је смрт италијанског генералног гувернера Либије, маршала Итала Балбоа у јуну 1940. године, који је погинуо тако што је авион којим је путовао срушила италијанска противваздушна одбрана.

Након пораза Италијана у Северној Африци, 12. фебруара 1941. године, а на молбу Бенита Мусолинија, Адолф Хитлер је послао тзв. Афрички корпус на челу генералом Ервином Ромелом, једним од најбољих команданата немачке војске³. Ромелови ратни успеси су нагнали Хитлера да управо њега постави за команданта свих немачких снага у Северној Африци⁴. Тамо је генерал Ромел добио потпуну слободу деловања.

Са доласком Ромела значајно се мења однос снага на северноафричком ратишту. Под притиском немачких и италијански јединица Британци се повлаче из Бенгазија у Тобрук а потом и до либијско-египатске границе. Већ тада је одлучено да се организује одбрана Тобрука која ће трајати до краја новембра. Један од разлога пораза британских снага био

² Британски министар спољних послова Ентони Идн, који се тада затекао у Египту, рекао је да се "никад у историји није толико велик број људи предао толико малом броју".

³ Пре доласка у Северну Африку Ромел се 1939. године борио у Пољској као командант Хитлеровог ратног штаба. Након тога, постао је командант 7. оклопне дивизије 15. корпуса и са њом је учествовао у продору према Мези, приликом немачког напада на земље Бенелукса 1940. године. Исте године ратовао је и у Француској, где се борио против англо-америчких трупа на челу са генералом Бернардом Монтгомеријем.

⁴ Винстон Черчил, Други светски рат, том III, Просвета, Београд 1964.

је тај што је део Британаца био послат у Грчку како би осујећивали немачку помоћ оданде, што је генерал Ромел савршено искористио.

У то време, британске подморнице су са Малте почеле да нападају немачке бродове које су снабдевале Ромелове снаге у Либији. Од 10. до 17. априла, ударна група од четири разарача уништила је конвој од пет немачких ратних бродова који су били упућени у Северну Африку. У току следећих дана уништено је чак 14 000 тона ратног материјала.

Операција „Бетлекс“ и одбрана Тобрука

Британцима је било важно да униште Ромелове снаге, овладају Либијском пустињом и побољшају своје положаје у Египту. Донета је и одлука о бомбардовању Триполија које је извршено 21. априла, са циљем да се уништи лука где су се налазили немачки бродови и залихе горива. И генерал Ромел је добио помоћ: у априлу стиже немачка 15. оклопна дивизија. Након тога, немачке снаге коцентрисане су ка Тобруку и Капуцу.

Под притиском Осовинских снага Британци се повлаче у правцу Халфаје и Сиди Сулејмана. Истовремено, Немци су појачали опсаду Тобрука да се тамошње британске снаге не би спојиле са својима. После тога, Ромел је направио план да заузме Халфају како би спречио разбијање немачке опсаде Тобрука. Нови сукоб британских и осовинских снага десио се 26. Маја. И поред жилавог отпора Британаца, немачке снаге су успеле да заузму положај око Халфаје.

Крајем маја и почетком јуна, Британци припремају операцију „Бетлекс“, са циљем да потисну осовинске снаге западно од Тобрука. Командант операције био је генерал Беризферд-Перс⁵. Операција је почела у зору 15. јуна. Са севера и југа Британци су нападали Немце на положајима око Халфаје, а 22. гардијска бригада је заузела Капуцу. Након тога, делови те бригаде су напали Солум, али Немци су одбили њихов напад. За то време 7. оклопна бригада је овладава положајима западно од Капуца. Приликом британске опсаде Халфаје и Солума, Немцима су 16. јуна стигла појачања у виду тенкова. С обзиром

⁵ Винстон Черчил, Други светски рат, том III, Просвета, Београд 1964.

на то да су Немци били бројнији, 7. оклопна дивизија је била принуђена на повлачење. Погинуло је, рањено и нестало преко 1.000 британских војника, а Немци су запленили 87 тенкова. На другој страни, Британци су заробили 570 непријатељских војника и уништили део немачке артиљерије. Неуспех операције „Бетлекс“ је довео до смењивања генерала Вејвела са места команданта Средњег истока, а на његово место је дошао генерал Клод Окинлек⁶. Овај је преузео команду 2. јула.

Британци одлучују да се тек на јесен покрене офанзива, јер помоћ у виду три јаке оклопне дивизије није могла да стигне пре септембра. Британска морнарица је послала чак 34.000 бораца, 72 тенка, 92 топа и 34.000 тона ратног материјала. Још тада су прављени планови и за наредне 1942. и 1943. годину, кад се предвиђала офанзива ради освајања целе Северне Африке. Затим би дошло до искрцавања англо-америчких снага на европски континент, а једно од места одакле би се извршило искрцавање била би Северна Африка. У ту сврху прављен је план за операцију „Круседер“.

Крајем августа Немци доносе одлуку да заузму Тобрук, како би продрли у Египат и обезбедили транспорт за Северну Африку. Афрички корпус је преименован у Афричку оклопну групу⁷. Ипак, немачка Врховна команда је сматрала да се Ромел налази у опасности. Британцима су почела да долазе појачања, а Немци су оскудевали у артиљеријској муницији. Осовинске трупе су заузимале положаје око Тобрука за предстојећи напад на то место који је био предвиђен 23. новембра. Интересантно је да је тада Ромел био у Риму.

Британска Осма армија ојачана 13. и 30. корпусом и 724 тенка као и авијација Краљевског ваздухопловства 18. новембра започињу операцију „Круседер“. Угрожавају непријатељске положаје на граници, а надиру и са југа према Сиди Резегу, у чијој близини се налазио пут за Капуцо, који је био значајан за Ромела због снабдевања. Међутим, уследио је удар Немаца а британске снаге су биле принуђене на полачење.

⁶ Писмо председника владе вицекраљу Индије од 21. јуна 1942. године. *Винстон Черчил, Други светски рат, том III, Просвета, Београд 1964.*

⁷ Писмо председника владе генералу Окинлеку од 17. септембра 1941. године. *Винстон Черчил, Други светски рат, том III, Просвета, Београд 1964.*

Борбе се одвијају са променљивом ратном срећом за обе зараћене стране. Британске снаге су се огорчено браниле код Тобрука, и до 12. јануара 1942. одбили су напад осовинских снага. То је био крај операције „Круседер“ и крај немачке опсаде Тобрука. Један од разлога за овај успех био је што су Британци, од августа до октобра 1941. године, уништили 75% немачких бродова који су носили оружје, муницију, бензин и храну за Немце⁸. Управо битка за стратешки важан Тобрук⁹ говори о значају снабдевања сваке војске током ратних операција, а и како прекид снабдевања директно утиче на исход борби.

Пад Тобрука

Нову офанзиву на Тобрук генерал Ромел је покренуо 26. маја 1942. Тамо су се налазиле велике залихе оружја, муниције, горива и хране. Већ 19. јуна Тобрук је био поново опкољен. Немачка авијација је бомбардовала југоисточни део Тобрука. Генерал Клопер, командант одбране Тобрука, пошто је остао без помоћи и ватрене подршке, капитулирао је у зору 21. јуна и Немци су ушли у град. Због овог успеха Ромел је унапређен у маршала.

Два дана потом немачки тенкови прелазе египатско-либијску границу и напредује ка мору. Почетком јула Осма армија се сукобила са Ромеловим снагама око Александрије. До 21. јула, стотинак километара од Александрије, Ромелово напредовање је заустављено.

⁸ Винстон Черчил, Други светски рат, том III, Просвета, Београд 1964.

⁹ Тобрук је за Ромела био јако важан ради бољег и безбеднијег снабдевања. Надао се да ће, ако освоји то место, из тобручке луке стизати бар 1500 тона ратног материјала дневно.

Прва битка код Ел Аламејна и сукоб код Алам ел Халфе

Почетком августа 1942. дошло је до реорганизације британских снага у Северној Африци. Генерал Окинлек је именован за команданта Средњег истока, а генерал Александер за команданта Блиског истока. Генерал Монтгомери је именован за команданта предстојеће операције „Бакља“, али касније је место команданта ипак преузео генерал Ајзенхауер.

Већ 30. августа маршал Ромел је кренуо у напад на Каиро. Његов Афрички корпус је продро кроз појас минских поља, а наредног дана је кренуо ка Депресији Рагил. Северно од Немаца, дејствовали су Италијани. Упркос општору савезника 90. оклопна дивизија је продрла ка северу. Након тога удружене немачко-италијанске снаге су нападе 5. индијску и 9. аустралијску дивизију западно и југозападно од Ел Аламејна, али били су одбијени. Већ 3. септембра, британске снаге крећу у контранапад и код Алам ел Халфе сукобљавају се са 90. лакоом дивизијом и дивизијом „Триесте“. Немци су пружили жилав отпор, па се Афрички корпус безбедно извукао¹⁰. Прва битка код Ел Аламејна и сукоб код Алам ел Халфе су означили крај офанзива маршала Ромела 1942. године. Отада су његове снаге у дефанзиви.

Друга битка код Ел Аламејна – битка за Каиро

Током септембра и октобра Осма армија је ојачала, а британске снаге су појачане 44. и 51. дивизијом. САД су слале помоћ у тенковима, а артиљерија је била скоцентрисана у Либијској пустињи. Савезничке снаге су средином септембра одлучиле да крајем октобра нанесу главни удар Ромеловим снагама код Ел Аламејна. Место за битку било је врло песак и блато. Маршал Ромел није могао да заобиђе то место с обзиром на то где се простирало. Генерал Александер је сматрао да је најбоље извршити напад на Ел Аламејн

¹⁰ Винстон Черчил, Други светски рат, том IV, Просвета, Београд 1964.

13 дана пред почетак операције „Бакља“¹¹. Крајем септембра, маршал Ромел је због болести морао да отпутује у Немачку на лечење, а команду је преузео генерал Штуме¹².

Друга битка код Ел Аламејна је почела 23. октобра сукобом савезничког 13. и 30. корпуса са четири непријатељске дивизије. Непријатељ се одлучује за контранапад и 25. октобра немачка и италијанска дивизија уз подршку авијације крећу у напад, који Британци одбијају. Две оклопне дивизије извршиле су нове нападе на британске снаге и сваки је прошао безуспешно. Током ових борби погинуо је генерал Штуме, па се маршал Ромел вратио у Северну Африку да преузме команду над осовинским трупима¹³. Британци су покушали да заузму Марс Матрух 29. октобра, али су били одбијени од стране осовинских снага¹⁴.

Генерал Монтгомери је почео да прави планове за наношење завршног удараца немачко-италијанским снагама. Покреће операцију „Сјуперчарџ“ 2. новембра која је требала да нанесе завршни ударац Осовинским снагама. Дан касније, почиње успорено повлачење немачких снага. Немачко-италијанско десно крило се распоредило у подручју Катара, а десно на обалу Средоземног мора. Генерал Александер се одлучује за фронтални напад и 4. новембра осовинске снаге су поражене. Тако се завршила друга битка код Ел Аламејна. Заробљено је 20.000 немачких и италијанских официра и војника, заплењено 350 тенкова и више хиљада моторних возила¹⁵. Током 5. новембра, осовинске трупе су се сукобиле са Британцима на простору између Фуке и Марса Матруха, али су већ наредног дана биле принуђене на повлачење¹⁶.

¹¹ Р.В.Томпсон, Генерал Монтгомери, Алфа, Загреб 1976.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ново време, 31. октобар 1942. године.

¹⁵ Писмо генерала Александера председнику владе од 6. новембра 1942. године. *Винстон Черчил, Други светски рат, том IV, Просвета, Београд 1964.*

¹⁶ Ново време, 8. новембар 1942. године.

Долазак америчких снага и операција „Бакља“

Већ 8. новембра у Северну Африку су се искрцале америчке снаге на челу са генералом Ајзенхауером, што је означило почетак операције „Бакља“. После неуспелог десанта у Алжиру и напада на залив Арзе, донета је одлука да се нападне обала Марока. Најжешће борбе биле су вођене код Пор Литоеа. Код Казабланке и даље су се водиле жестоке борбе. До 10. новембра дошло је до прекида ватре између савезничких и француских снага у Северној Африци.

Савезници без отпора заузимају Бужи 11. новембра, након чега је уследио десант на Бон и Јук ле Бен. Британске снаге улазе у Тунис, а 17. новембра Американци су стигли до Гафсе. Тако се завршила операција „Бакља“. Америчке снаге су се искрцале на обале Алжира и Марока¹⁷.

Међутим, маршалу Ромелу стижу нова појачања: делови 10. оклопне дивизије, два батаљона берсаљера и шест батаљона италијанске пешадијске дивизије „Суперга“. У новембру стиже 400 немачких оперативних авиона који су угрозили англо-америчке снаге код Туниса. Немачко-италијанска авијација 22. новембра бомбардује савезничке положаје на лукама Туниса и Алжира. Током децембра пооштравају се и борбе у Либији. Генерал Монтгомери је 15. децембар одредио као датум коначног уништења непријатеља¹⁸. Међутим, код Сирта су тога дана немачко-италијанске снаге одбиле напад британских трупа који су покушали да угрозе њихов бок. Немачко-италијанска авијација је 21. децембра оборила 6 британских авиона изнад Сирта. Ипак, то су били само привремени успеси осовинских снага.

¹⁷ Ново време, 16. новембар 1942. године.

¹⁸ Р. В Томпсон, Монтгомери, Алфа, Загреб 1976.

Битка за Тунис 1943. године – завршне борбе у Северној Африци

Рат за Северну Африку се пренео и у наредну 1943. годину. Током јануара те године је одржана савезничка конференција у Казабланци на којој се, између осталог, организовао напад на Тунис, како би осовинске снаге у Северној Африци биле коначно поражене. Генерал Ајзенхауер је поверио генералу Александеру руковођење ове битке¹⁹.

Британци 23. јануара заузимају Триполи, чија је лука оспособљена за снабдевање тек почетком фебруара. Град Тунис је пао у руке Осмој армији 4. фебруара²⁰, након чега је та јединица стављена под команду генерала Ајзенхауера²¹.

Већ 14. фебруара немачко-италијанске снаге предвођене маршалом Ромелом крећу у напад, ка северу, али их савезници заустављају. И наредни Ромелов напад код Меџеза је био одбијен. Англо-америчке снаге су 27. фебруара повратиле Касерин и Феријану, а 28. фебруара и Сbeitлу. Генерал Монтгомери је концентрисао 7. оклопну, 51. британску и 2. новозеландску дивизију на положај око Меденине очекујући Ромелов напад²².

Маршал Ромел је 6. марта заиста извршио напад са четири своје оклопне дивизије, али је био одбијен. Уништена су 52 немачка тенка, док су Британци имали 130 погинулих и рањених бораца. После ових догађаја, маршал Ромел се разболео од жутице и отишао у Немачку на лечење. Заменио га је фон Арним. Одлучујућа битка код Марета почела је 20. марта. Трајала је шест дана са променљивом срећом, али боље позиције су имале савезничке снаге. Током битке код Марета, када су Немци угрозили британске положаје код Ел Хама, британски авиони су бомбардовали немачке положаје. Овакву ситуацију су искористили Британци и 26. марта су однели победу над осовинским снагама. Заробљено је 7000 Немаца.

¹⁹ Винстон Черчил, Други светски рат, том IV, Просвета, Београд 1964.

²⁰ Ibidem.

²¹ Писмо Черчила председнику Рузвелту од 8. фебруара 1943. године. *Винстон Черчил, Други светски рат, том IV, Просвета, Београд 1964.*

²² Винстон Черчил, Други светски рат, том IV, Просвета, Београд 1964.

Почетком априла, Осма армија је кренула на Вади Акарит, а 2. амерички корпус је надирао друмом Гафса – Габес чиме је угрозио непријатељску позадину код Вади Акарита. Немци су спречили напредовање америчких снага, али онда је дејствовала британска авијација, што су искористиле савезничке снаге да овладају Вади Акаритом. Заробљено је више од 2000 Немаца²³. После тога, британске снаге су гониле непријатеља ка северу, а британска и америчка авијација су им помогли бомбардујући немачке колоне у повлачењу. Успут су бомбардовали и Ромелов аеродром у Сфаксу²⁴.

Већ 22. априла, почела је битка за Тунис. Највећи терет борбе су поднели 1. и 4. британска дивизија и 2. амерички корпус, а англо-америчке снаге су имале и помоћ 19. француског корпуса. Борбе су биле жестоке, а између осталог командант 9. корпуса генерал Крокер био је рањен. 7. оклопна дивизија је 7. маја ушла у град Тунис да би након тога отишла на север да се споји са америчким трупима. Заједно су ушли у Бизерту 8. маја, након чега су се три немачке дивизије предале. Због појачане блокаде на мору и ваздуху, немачко ваздухопловство и морнарица нису могли да делују током ових борби, али су зато деловале англо-америчке ваздухопловне снаге. Заробљено је више од 50 000 немачких официра и војника²⁵. До 13. маја, када је отпор завршен, заробљено је још преко 150 000 бораца Осовине, међу којима и фон Арним, заплењено је преко 1000 топова, 250 тенкова и неколико хиљада моторних возила²⁶.

²³ Винстон Черчил, Други светски рат, том IV, Просвета, Београд 1964.

²⁴ Пред завршетком последње битке за Африку и искрцавањем савезника у Италију и на Балкан, Видовдан, 6. април 1943. године.

²⁵ Писмо генерала Александра председнику владе од 10. маја 1943. године. *Винстон Черчил, Други светски рат, том IV, Просвета, Београд 1964.*

²⁶ Писмо генерала Александра председнику владе од 12. маја 1943. године. *Винстон Черчил, Други светски рат, том IV, Просвета, Београд 1964.*

САБОТАЖЕ У СРБИЈИ ТОКОМ 1942. ГОДИНЕ

Железнички саобраћај у Краљевини Југославији

Железнице, које су представљале основу саобраћаја у Краљевини Југославији, током Првог светског рата биле су највећим делом уништене, нарочито у бившој Краљевини Србији. После њихове обнове, у Краљевини СХС је 1922. било 7.739 километара државних пруга нормалног и уског колосека са 2.294 локомотиве и 4.381 путничким и 48.828 теретних вагона.

Међународни транзитни железнички саобраћај у Србији почео је 1889. године. Чувени воз Оријент експрес који је путовао на линији Париз-Истанбул пролазио је и кроз Србију.

Након Првог светског рата најбржи возови који су пролазили кроз Србију припадали су Симплон оријенту и возили су баш као и оријент експрес од Париза до Истанбула. Ови возови су од Београда до Ниша возили нешто мање од пет сати.

Тридесетих година југословенске железнице добиле су возну атракцију, воз који иде 146 километара на сат. Назвали су га „Летећи Београђанин“. Његова локомотива је направљена у Берлину. Између осталог, путовао је и на линији Београд-Загреб. Тих година возови су од Београда до Ниша возили три и по сата.

У предвечерје Другог светског рата Краљевина Југославија је имала железничку мрежу у дужини од 10.649 километара пруга нормалног и уског колосека са огромним бројем путничких и теретних вагона, који су превозили робу и путнике²⁷. Изграђене саобраћајнице и разноврстан саобраћајни парк у Краљевини Југославији (1918–1941) омогућили су висок промет робе и људи унутар ње и са иностранством.

²⁷ Гојко Маловић, Саобраћај и везе у Краљевини Југославији 1918–1941, Каталог изложбе, Архив Југославије, Београд 2013.

За време окупације Србије у Другом светском рату од 1941. до 1944. године пруга Београд - Ниш је била једна од најобезбеђенијих пруга у Европи јер је за немачку војну силу правац Београд - Солун - Атина био најважнији правац који није имао алтернативу.

Слика 1: Мрежа железничких пруга Краљевине Југославије

Најкраћи пут за снабдевање немачке војске у Грчкој и Либији, односно Бенгазију и Тобруку, ишао је преко Србије пругом Београд - Ниш који је био од виталног значаја за успех немачких операција на афричком ратишту. Пругу су обезбеђивале немачке и бугарске окупационе трупе. Дуж пруге су изградили карауле

опремљене рефлекторима и митраљеским гнездима²⁸. На излазима из тунела, раскрсницама и другим осетљивим тачкама, сазидали су велике бункере, а неке деонице су заштићене жицом и минским пољима.²⁹ Прилаз прузи је био строго забрањен а становништво је било упозорено натписима о стрељању. Пошто су 1941. године почеле прве диверзије, Немци су били приморани да праве оваква утврђења, а постојале су и ригорозне освете према онима који би се дрзнули да почине диверзију. Чак су и житељи целих насеља били приморани да гарантују безбедност пруге својим животима. Када се, ипак, дешавало да пруга оде у ваздух, немилосрдно би били ликвидирани.

Колики значај је имао железнички саобраћај Србије за савезнике говори и податак да су британски обавештајци Уједињеног Краљевства током рата су у Србији имали посебна задужења. Они су имали своје мисије унутар покрета отпора у Југославији, Грчкој и Албанији. Њихов искључиви задатак је био да минирају немачке комуникације. Када сами нису могли да минирају пругу, покушавали су да охрабрују локалне вође покрета отпора да то ураде и то су чинили, без обзира на освету Немаца и потенцијалне цивилне жртве.

Пруга током окупације никада није била у дужем прекиду али је покрет отпора вршио успешно обавештајно праћење немачких војних теретних композиција. Савезничка бомбардовања пруге су извођена 1944. године како би се спречило извлачење из Грчке немачке групе армије „Е”. На мети бомбардера су тада били железнички чвор у Нишу и Београду, као и Лесковац и Краљево. Том приликом страдао је велики број цивила.

Савезници траже помоћ од четника

Ако би се тражио неки почетак операција, диверзија и саботажа на пругама окупиране Србије, онда би се он могао наћи у сведочењу Боривоја Радоњића, железничког чиновника из гружанског среза, који је записао: "Крајем маја 1941. отпочеле су мање саботаже: неко

²⁸ Чак и после више од 70 године од завршетка Другог светског рата, у нашој земљи постоји безброј немачких бункера који подсећају на ово страдање. Направљени су већ почетком 1941. године. Има их поред свих већих путних, а поготово железничких праваца, који су били од животне важности за немачки Рајх.

²⁹ Зоран Николић, Бункер без возног реда, Вечерње новости, 7. септембар 2007.

је почео да сече телеграфске и телефонске стубове. Због тога је саобраћај на железници био отежан; путоказне табле на главним путевима окренуте су у супротним правцима, збуњујући окупаторске возаче моторних возила. У Книћу сам се упознао, поред многих и са командиром жандармеријске станице Словенцем Заларом који је често свраћао на железничку станицу у Книћу. Рече ми уз напомену да је строго поверљиво, да му је прошле ноћи долазио неки мајор Палошевић и рекао да се на Равној гори, на падинама Суворора, ствара језгро отпора од официра, подофицира и војника који неће да признају капитулацију. На челу ове групе је генералштабни пуковник Драгољуб Михаиловић. Организовање је у току широм целе Србије. Нема сумње ко сече бандере, окреће путоказе... „³⁰

И поред спорадичних покушаја да се непријатељу нанесу губици у складу са могућностима и ситуацијом, то је код савезника пролазило неопажено, све до јула 1942. године. То је значило да су четници и партизани били препуштени сами себи³¹. Све се променило у јулу 1942. године, кад је у Михаиловићев штаб дошао посматрач, британски капетан Чарлс Робертсон, радио-телеграфиста. У својим настојањима да подстакне ђенерала Дражу Михаиловића, команданта Југословенске војске у отаџбини на акцију, Врховна британска команда за Средњи исток је, преко мајора Била Хадсона³², официра за везу у Врховној команди Југословенске војске у отаџбини, послао поруку да предузме све што може да натера ђенерала Михаиловића и његове четнике да врше саботаже на пругама. Од ђенерала Михаиловића се захтевало и да свакодневно обавештава о

³⁰ Новица Стефановић, Диверзије и саботаже Војске Краљевине Југославије на железници у Другом светском рату, Глас јавности 22.06.2007.

³¹ Стеван К. Павловић, Хитлеров нови антипоредак: Други светски рат у Југославији, Клио, Београд 2008.

³² Хадсон је од почетка, мада деташиран Михаиловићу, имао одрешене руке да остане код било којег вође или организације коју лично буде сматрао важном за савезничку акцију. То објашњава и његово прелажење од Михаиловића до Тита, жељу да присуствује њиховим разговорима, а после пада Ужица да се поново прикључи Михаиловићу код којег је остао до доласка пуковника Вилијама Бејлија децембра 1942.године. Као официр за везу опсервирао је ситуацију, прилике, односе снага у земљи, водећи рачуна под којим би условима Велика Британија могла притећи у помоћ материјалом или акцијом.

покретима непријатељских трупа кроз Србију, ка југу, и да саботажама и разарањем пруга ка Грчкој омета транспорт трупа и проток ратног материјала за немачке снаге. Савезнички команданти Тедер, Харвуд и Окинлек су 16. августа послали телеграм у коме се диве четничким акцијама, док је генерал Александер у септембру тражио од ђенерала Михаиловића да настави са саботажама³³, а 20. септембра у свим англиканским црквама у свету служила се „Молитва за Југославију“.

Слободан Јовановић је 26. септембра послао депешу ђенералу Михаиловићу да преузме саботажу највећег обима како би спречио дотур материјала у Солун и тиме помогао савезничку ствар³⁴. Ђенерал Михаиловић је одговорио да је све предузео да се спроведу саботаже и тражио је да се о томе ништа не говори преко радија. Наиме, циљ му је био да спречи или бар ублажи немачке репресалије над недужним Србима. Нову депешу Слободан Јовановић је послао 6. новембра и у њој стоји да су Савезници у офанзиви у Египту и да се од четника очекује да спрече проток материјала ка Солуну и Грчкој уништавањем комуникацијских линија и да Савезници сматрају да ће то бити највећи допринос њиховој офанзиви³⁵. Ђенерал Михаиловић је 8. новембра одговорио да је наредио саботаже, чим је чуо да су Савезници кренули у офанзиву. Поменуо је да су се, поред саботаже, водиле и повремене борбе са Немцима због чега су Немци организовали операције против четника на Хомољу, Копаонику, Голији, Сувобору и Источној Босни. На крају је тражио од Јовановића да од Британаца затражи помоћ у наоружању. А оружје је стизало у симболичним количинама, често старо и неупотребљиво.

³³ Већ тада су четници спроводили саботаже на пругама, али од новембра 1942. године, четници су се у саботажама максимално ангажовали.

³⁴ Радоје и Живан Кнежевић, Слобода или смрт, Сијетл, 1981.

³⁵ По изричитом тражењу британске владе председник југословенске владе Јовановић послао је Михаиловићу наређење, 6. новембра 1942: "Енглези инсистирају да тражим од Вас да удвостручите напоре и раскинете све немачке комуникационе линије и створите највише могућности за дезорганизацију и неред међу окупаторским снагама у нашој земљи..."

Наредбе Ђенерала Михаиловића током битке за Северну Африку

Ђенерал Михаиловић се у мају 1942. налазио у Горњем Липову, у Црној Гори, где се налазило седиште врховне команде. Наређивао је грађанску непослушност, диверзије на пругама, праћење и извештавање о немачким војним транспортима. Његови четници су пролазили кроз кризу због учесталих хапшења припадника њиховог покрета и разоружања, али и оскудне британске помоћи.

Од априла 1942. године Ђенерал Дража Михаиловић је тражио помоћ од Савезника у оружју, муницији, ратној спреми и експлозиву за герилске снаге и операције дуж железничке линије од Београда ка Скопљу и Солуну. Још почетком 1942. године, је тражио да се падобранима дотури оружје, а 7. маја експлозив за рушење пруга³⁶. Михаиловић је био трајно незадовољан малом британском помоћи. Први товар материјала четницима је спуштен крајем октобра 1941. године, у простору између Маљена и Сувобора. Испоруке су бацане у лименим кантама у којима се налазило италијанско оружје, експлозив, дуван, новац, рубље. Четници су били незадовољни неупотребљивошћу баченог материјала. Штаб Јаворског корпуса јављао је 26. априла 1942. да је на терену скупљена добијена помоћ, која се састојала од митраљеза („шварцлозе“), „митраљета“, бала шињела, малих златника, великих златника, новчаница - долара, с тим што се истицало да су митраљези и муниција нађени у „деформисаном“ стању. Део је падао и на непријатељску територију или је разнет од сељака. Приликом прихватања материјала долазило је и до сукоба са Немцима и квислинзима.³⁷

Ђенерал Михаиловић је сматрао да ће саботажама на железничкој прузи Београд – Скопље - Солун учинити велику услугу Савезницима. Наиме, тим путем ишла је помоћ

³⁶ Радоје Кнежевић, Књига о Дражи, књига прва, Српска народна одбрана, Виндзор, 1956.

³⁷ Станиша Р. Влаховић, Зборник докумената из Британских архива: англо-југословенски односи 1941-1948, Бирмингем, 1985.

генералу Ромелу и његовим снагама у Северној Африци. Током маја и јуна 1942. године, четници су запосели планине око пруге да би затим предузимали акције³⁸.

Саботаже су се вршиле на пругама: Београд – Ниш - Софија, Београд - Косово Поље – Скопље - Солун и Београд – Ниш – Скопље – Солун. Немачки транспорт за Северну Африку је ишао преко Балкана овим правцем: Суботица – Београд - Лапово³⁹ – Сталаћ – Ниш – Лесковац – Врање – Скопље, а из Скопља је ишло за Атину, па у Солун. Из Солуна су немачки бродови испловљавали до Северне Африке. Ови путеви су били краћи од оних у Италији па је тај правац био најлогичнији избор за саботаже.

Почетком лета 1942. ђенерал Михаиловић је основао Обавештајни штаб за праћење немачких композиција, који је сарађивао са Савезницима, а затим и Главни штаб за саботажу железница. Крајем августа, ђенерал Михаиловић је добио податке о члановима општег, саобраћајног, грађевинског, машинског, комерцијалног и економског одељења, све Срби, и тражио је да се ставе под слово „З“ или да буду кажњени после рата јер су својим деловањем помагали окупатора и сарађивали са Димитријем Љотићем, лидером пронацистичког „Збора“⁴⁰. Некако у исто време је јавио војводи Драгославу Рачићу да искористи домобране за помоћ у саботажама али да се његови четници не мешају са њима, као и да организује уништење пруге Сремска Митровица – Загреб. Потом, током септембра и октобра 1942. године тражио је од Савезника да бомбардују стратешке и војне циљеве у Србији како би допринели бржем поразу немачких снага⁴¹. Крајем октобра,

³⁸ Ђенерал Михаиловић је нарочито инсистирао да се диверзије изводе на територијама где живе Шиптари, Бугари, муслимани и Хрвати, да се све изводи под фирмом комуниста, а неки четници су тражили од недићеваца да у извештајима комунисте окриве за диверзије, све у циљу да не дође до немачких репресалија над недужним цивилима.

³⁹ Неки транспорти су ишли од Лапова, преко Крагујевца и Краљева, па до Сталаћа.

⁴⁰ АВИИ, ЧА, К-120, рег. број 8/5.

⁴¹ Ђенерал Михаиловић је пре свега мислио на железничку станицу Ниш, мостове у Београду, рудник Трепчу и Борски рудник.

ђенерал Михаиловић је добио податке о члановима Недићевог министарства саобраћаја и њих је такође оптужио да су окупаторски сарадници⁴².

У августу, ђенерал Михаиловић је издао наређење мајору Радославу Ђурићу, команданту Јужне Србије, и Миленку Рељићу, команданту у нишком крају да пошаљу тројке⁴³ на део Србије који су Бугари окупирали, односно у близину села која нису српска да скидају шрафове са шина на кривинама и изазивају исклизнуће возова на пругама и да наместе да изгледа да је то масло комуниста и партизана.

Како су Немци предузимали одмазде само према Србима, диверзије су усмераване на територије настањене Бугарима, Шиптарима, Хрватима и муслиманима. Сем тога, за диверзије, а нарочито за оне поред српских насеља, морао се остављати видљив траг, који је водио према комунистима и партизанима. Истовремено припадницима Српске државне страже, познатији као недићевци⁴⁴ (већина њих је сарађивала са четницима, тајно од Немаца), скренута је пажња да у својим извештајима наводе комунисте као извршиоце диверзија.

Убрзо, 21. августа генерал Михаиловић је наредио војводи Александру Михајловићу, команданту четничких илегалаца у Београду, да организује обавештајни пункт на железничкој станици у граду, да доставља извештаје о свим војним возовима, одакле и ког дана и у ком правцу иду и шта носе, као трупе, топове, муницију, храну и колико свега тога по броју и вагонима. Исто наређење добили су и мајор Ђурић за железничку станицу у Нишу, потпуковник Драгослав Павловић за железничку станицу у Краљеву и војвода Звонко Вучковић за железничку станицу у Горњем Милановцу⁴⁵. Затим 3. септембра, ђенерал Михаиловић издаје наређења инжењеру Томашевићу, мајору Ђурићу и војводама Михајловићу, Вучковићу, Синиши Оцокољићу – Пазарцу, Драгутину Кесеровићу, Предрагу Раковићу и Душану Смиљанићу да искористе најпоузданије железничаре за

⁴² АВИИ, ЧА, К-120, рег. број 21/5.

⁴³ Чинили су их командир, заменик и одржач везе. Они су били основа за герилске јединице.

⁴⁴ Већина њих је сарађивала са четницима, тајно од Немаца.

⁴⁵ АВИИ, ЧА, К-299, рег. број 3/1.

акције на пругама, како да их изведу и да униште што више вагона и локомотива. Ђенерал Михаиловић је напоменуо мајору Ђурићу да за тај посао ангажује и др Милана Шијачког, а војводи Михајловићу да Главни штаб за саботажу железница што пре почне са инструкцијама везаним за саботажу. Потом је војводи Рачићу издао ново наређење да искористи припаднике савезничке мисије за организовање саботажа⁴⁶. Истог дана, је послао свим својим командантима опширно упутство за обавештење о транспортима непријатељских трупа и ратног материјала⁴⁷.

Неколико дана касније, ђенерал Михаиловић је у извештајима прекорио војводу Пазарца и мајора Ђурића због неактивности, и опоменуо је војводу Рачића за саботаже на прузи Сремска Митровица – Загреб. Такође је наредио војводи Петру Баћовићу, команданту Источне Босне и Херцеговине да организује саботаже на свом терену⁴⁸.

Након што је разменио депеше са Слободаном Јовановићем, 8. новембра ђенерал Михаиловић је наредио мајору Ђурићу да предузме све мере за саботаже на пругама Ниш – Скопље и Приштина – Скопље и да подмити Шиптаре како би добио материјал за одшрафљивање шина⁴⁹. Истог дана наредио је и војводи Баћовићу да организује саботаже на територијама где живе муслимани и Хрвати⁵⁰. Војводама Пазарцу, Кесеровићу, Вучковићу и Раковићу наређује да организују све врсте саботажа на пругама, поштама, телеграфима и телефонским линијама⁵¹. Вучковић 10. новембра добија наређење да уништи Саобраћајни парк и да укључи инжењера Петра Милићевића у акцију. Војвода Михајловић обавештава о кретању бродова Дунавом, а београдски илегалца Лука Шпартал има задатак да изазива сметње у саобраћају. Ново наређење ђенерал Михаиловић упућује 13. новембра мајору Ђурићу у коме стоји да уништава пруге на целој

⁴⁶ АВИИ, ЧА, К-299, рег. број 7/1.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ АВИИ, ЧА, К-299, рег. број 14/1.

⁵⁰ АВИИ, ЧА, К-299, рег. број 7/1.

⁵¹ АВИИ, ЧА, К-299, рег. број 14/1.

територији Србије коју држе Бугари, затим пругу између Скопља и Велеса и пругу између Куманова и Скопља и да саботаже врши на територији где живе Шиптари и Бугари како би се избегле репресалије над Србима. Додао је и да изврше возове и да подмићује Шиптаре како би добио алатке за одшрафљивање шина⁵². Може се закључити да је Ђенерал Михаиловић тражио максималну ангажованост од мајора Ђурића⁵³.

Као саботажу на пругама, поред њиховог уништавања, подразумевало и отправљање возова у погрешном правцу, кварење возова на пругама, исклизнуће из шина и изазивање судара возова. Циљ овога је био да окупатор мисли да је реч о несрећама, да не би дошло до репресалија над недужним становништвом. Четници су убацивали и мине у возове да би они експлодирали на територији где не би биле извршене репресалије.

Ђенерал Михаиловић је 19. новембра тражио да војвода Калабић јави војводи Рачићу да и даље држи пругу Сремска Митровица – Загреб у квару, као и пруге у оном делу Босне која припадају његовом терену и да саботаже врши на територијама где живе муслимани и Хрвати⁵⁴. Затим свим својим командантима наређује да буду опрезни и очувају српски народ пошто Немци прете одмаздом⁵⁵. Потом 23. новембра наређује војводи Баћовићу да пругу Метковић – Сарајево и даље држи у квару и поновио да саботаже врши на територијама где живе муслимани и Хрвати⁵⁶.

⁵² Ibidem.

⁵³ Још пре ове наредбе, Ђурићеви четници из групе „Гордон“ су уништавали пруге на својим теренима.

⁵⁴ Рачићева радио-станица је тада била у квару.

⁵⁵ Немци су хапсили Србе за таоце и објављивали наредбу да ће за порушени мост стрељати 1.000, за пругу 100, за убијеног чувара пруге 20, за убиство председника општине - пет талаца.

⁵⁶ АВИИ, ЧА, К-299, рег. број 14/1.

Четничке формације у Србији током саботажа

Иако је саботажа било и на подручју западно од Дрине, највећи број саботажа био је извршен у Србији, и то на подручју Јужне Србије. Наиме, највеће железничке мреже налазиле су се у тим деловима, па је је ђенерал Михаиловић највише акција очекивао на том подручју. Немци су били свесни тога па су код Ниша и код Сићевачке клисуре, да би одбранили пруге од диверзија, чак посекали шуме које су биле близу пруге. На многим местима су подигли бункере са митраљезима и тешким минобацачима с циљем да спрече четнике да врше саботаже⁵⁷. Бункере на пругама Београд – Лапово чували су Немци, а бункере на пругама јужних делова Србије чували су Бугари⁵⁸. На нишкој железничкој станици оклопни воз је био стављен у приправност. Он се састојао од локомотиве, челичних вагона и платформи са топовима и противавионским топовима. Приликом неколико четничких акција на пругама, кад су четници нападали тај воз, доста њих је погинуло.

Командант Јужне Србије био је мајор Радослав Ђурић, коме је било подређено неколико четничких формација. За саботаже на пругама чак је формирана и посебна група „Гордон“. У вршењу саботажа учествовале су и још неке четничке јединице, на подручју Источне Србије, Шумадије и Поморавља.

Састав четничких јединица који је организовао саботаже у Србији, и за које се основано претпоставља да су учествовали у њима, изгледао је овако:

Млавски корпус – Горски штаб 69

Командант: војвода Сениша Оцокољић – Пазарац

Помоћник команданта: капетан Пуриша Вешовић

Бригаде: Млавска, Хомољска, Хомољска јуришна (ком. поручник Блажа Радовановић), Моравска и Рамска

Бројно стање: 2500 бораца

⁵⁷ Види прилог 2.

⁵⁸ Види прилог 9.

Наоружање: 1600 пушака (од тога 100 аутоматског оружја) и 2 бацача

Тимочки корпус – Горски штаб 65

Командант: мајор Љуба Јовановић – Патак

Начелник штаба: мајор Бора Милосављевић

Помоћник команданта: капетан Миле Јовановић

Бригаде: Прва и Друга неготинска, Прва бољевачка (ком. поручник Радомир Петровић – Кент), Друга бољевачка (ком. потпоручник Петар Владановић), Прва и Друга борска, Прва зајечарска (ком. капетан I класе Леонида Петровић) и Друга зајечарска

Бројно стање: 2000 бораца

Горска краљева гарда – Горски штаб 21а

Командант: војвода Никола Калабић

Помоћник команданта: поручник Милан Витас, па капетан Милан Медић

Бригаде: Прва летећа (ком. потпоручник Павел Ђурчек), Друга летећа (ком. поручник Негован Арсенијевић) и Коњички дивизион (ком. капетан Миливоје Н. Радојковић)

Бројно стање: 600 бораца.

Расински корпус – Горски штаб 23

Командант: војвода Драгутин Кесеровић

Начелник штаба: поручник Радивоје Милојевић

Помоћник команданта: поручник Светислав Миленковић

Бригаде: Прва расинска (ком. поручник Мирко Томашевић), Друга расинска (ком. капетан Радивоје Милојевић), Копаоничка (ком. потпуковник Добривоје Маринковић (до септембра 1942. године кад је заробљен), капетан Стеван Влаховић (до децембра 1942. године када је погинуо у борби са Немцима код Блажева), капетан Радомир Минчић), Жупска (ком. капетан Спасоје Поповић (до септембра 1942. године), капетан Блажо Брајовић), Прва трстеничка (ком. капетан Душан Радовић – Кондор), Друга трстеничка

(ком. капетан Никола Гордић), Прва крушевачка (ком. капетан Васа Васовић), Друга крушевачка (ком. поручник Михајло Томић) и Летећа (ком. наредник Дмитар Шарац)

Бројно стање: 1200 бораца

Топлички корпус – Горски штаб 33

Командант: потпуковник Милутин Радојевић

Бригаде: Прва топличка (ком. поручник Радомир – Ратко Сотировић, заменик команданта поручник Страхиња Јеремић), Друга топличка (ком. мајор Милија Јовановић), Трећа топличка (ком. мајор Преслав Јулинац), Прва косаничка (ком. мајор Милош Нићифоровић), Друга косаничка (ком. потпоручник Миливоје Радевић, начелник штаба потпоручник Јован Копривица), Прва добричка (ком. капетан Новак Кенић) и Друга добричка (ком. капетан Димитрије Костић)

Бројно стање: 1000 – 1500 бораца

Чегарски корпус – Горски штаб 64

Командант: поручник Мирко Ћирковић

Начелник штаба: поручник Михајло Благојевић

Бригаде: Сврљишка (ком. поручник Мирко Ћирковић), Белопаланачка (ком. капетан Сава Поповић), Прва нишка (ком. поручник Петар Беговић), Заплањска (ком. поручник Милош Ћирковић), Трећа нишка (ком. поручник Алекса Поповић) и Железничка (ком. Милован – Миле Поповић, заменик шефа железничке станице у Нишу)

Бројно стање: 500 бораца

Вардарски корпус

Командант: капетан Стојан Крстић

Бригаде: Жегликовска (ком. поручник Драгољуб Крстић до 1942. године, потом ваздухопловни поручник Миша Анастасијевић, па капетан друге класе Милан Ј. Додић и поручник Никола Јанићијевић), Прешевска (ком. резервни потпоручник Владимир Јовановић), Кривопаланачка (ком. потпоручник Анђел Манасијевић током 1942. године, затим поручник Ђорђе Поповић, па наредник Петруш Д. Стефановић), Ристовачка (ком.

потпоручник Жарко Крстић), Скопска (ком. капетан прве класе Софроније Златић па резервни официр учитељ Никодин Урдаревић)

Бројно стање: око 1000 бораца

Први равногорски корпус – Горски штаб 52

Командант: војвода Звонимир - Звонко Вучковић

Начелник штаба: капетан Михајло – Маја Батрићевић

Бригаде: Прва таковска (ком. поручник Чедомир Умковић), Друга таковска (ком. потпоручник Крста Кљајић), Трећа таковска јуришна (ком. потпоручник Бојан Радивојевић), Четврта таковска јуришна (ком. поручник Михајло – Бата Петровић), Прва драгачевска (ком. војвода Милутин Јанковић), Друга драгачевска (ком. поручник Драгиша Пеливановић) и Летећа (ком. поручник Михајло Ненадић)

Бројно стање: 2500 бораца

Наоружање: 1240 пушака (од тога 40 аутоматског оружја)

Други равногорски корпус – Горски штаб 53

Командант: војвода Предраг Раковић

Помоћник команданта: капетан Трифун Ћосић

Начелник штаба: поручник Душан Лазаревић

Бригаде: Група љубићких бригада (ком. капетан Радиша Чековић, помоћник ком. капетан Војислав Илић) и Група жичких бригада (ком. поручник Милорад Васић, помоћник ком. поручник Јован Ћенић)

Састав Групе љубићких бригада: Прва љубићка (ком. поручник Милун Савић), Друга љубићка (ком. потпоручник Секула Тешић)

Састав Групе жичких бригада: Прва жичка (ком. поручник Милорад Васић), Друга жичка (ком. поручник Властимир Антонијевић), Трећа жичка летећа (ком. капетан Љубомир Анђелковић).

Бројно стање: око 3000 бораца

Наоружање: 2040 пушака (од тога 40 аутоматског оружја) и 4 бацача

Први шумадијски корпус – Горски штаб 56

Командант: војвода Душан Смиљанић, па војвода Марко Музикавић

Бригаде: Прва грузанска (ком. војвода Марко Музикавић, па поручник Душан Ђурић), Друга грузанска (ком. поручник Лазар Танић до заробљавања 1942. године, па капетан Новак Јанићијевић), Прва летећа (ком. поручник Петроније Бајић, а једно време је ком. био поручник Никола Петковић), Левачка (ком. капетан Бранимир Цветковић, па поручник Петар Лазаревић), Друга летећа „Стеван Јаковљевић“ (ком. поручник Хранислав Павловић)

Бројно стање: 1500 бораца

Церски корпус – Горски штаб 86

Командант: војвода Драгослав Рачић

Начелник штаба: капетан Милош Словић

Бригаде: Азбуковачка (ком. капетан Раде Стјепановић), Рађевска (ком. капетан Панта Пухар), Јадарска (ком. јеромонах Георгије Бојић – Цица), Церска (ком. капетан Душан Јеремић), Прва летећа (ком. поручник Влајко Антонић – Ђеда), Друга летећа (ком. поручник Филип Пиповић)

Бројно стање: око 2000 бораца

При команди Јужне Србије, на челу са мајором Радославом Ђурићем, била је формирана и саботажно-диверзантска група „Гордон“ – Штаб 101. Иако је номинално командант групе био мајор Ђурић, групом је реално командовао његов помоћник, поручник Ратко Сотировић, командант Прве топличке бригаде. Помоћник поручника Сотировића био је његов брат, резервни поручник Ратибор Сотировић, иначе предратни новинар Политике који је током 1941. године стварао четничку организацију у Топлици. Ађутант поручника Сотировића био је наредник Драгослав Жугић, железнички чиновник из Ниша. Диверзантски курсеви су били држани у Гргурима.

Групу „Гордон“ су чинила четири подштаба: Обавештајни центар 1а, Обавештајни центар 1б, Путујући саботажни центар и Саботажно-обавештајни центар „Антикварница“. Њих су чинили активни и пензионисани железнички чиновници. У Обавештајном центру 1а,

били су железничари са Централне железничке станице у Нишу, међу којима и Обрад Степановић који је чувао експлозив избачен из британских авиона, затим Александар Макотар, Радош Ђелошевић и други. Путујући саботажни центар чинило је, између осталог, и 20 жена саботера, које су имале задатак да се селе из места у место и да помажу извршење саботажа на пругама. За остале подштабове још увек нема података.

Према немачким извештајима, групу „Гордон“ су чинили 14 официра и 24 подофицира Недићеве Српске државне страже који су тајно радили за четнике, затим 217 железничких чиновника и радника (од тога 12 шефова станица, 23 помоћника и 50 скретничара), 15 телеграфиста, 87 телефониста, 35 жена-чиновница у дирекцијама Југ и Север и 4 четничка команданта⁵⁹.

Од групе „Гордон“, ђенерал Михаиловић је много очекивао. Колико је то тачно, показују и чињенице да су на његов, али и на захтев мајора Ђурића, Западни савезници слали групе „Гордон“ слали експлозив и новац за награде и трошкове за већу ангажованост.

Саботаже у Србији пре почетка офанзиве

Још пре него што су савезници тражили од четника да помогну битку за Северну Африку, већ су се изводиле саботаже на пругама и мостовима. Циљ је био да се спречи помоћ Немцима и њиховим савезницима у борби против англо-америчких и француских снага, али и да би се окупатор осетио несигуран. Осим тога, то је некад омогућавало наоружавање четничких снага: зауставили би воз и евентуално разоружали Немце. Средином маја 1942. године, председник Владе народног спаса Милан Недић наредио је љотићевцима да предузму мере у контролисању железница, како би се осујетили четнички напади. Са друге стране, четници су развили мрежу сарадника, који су омогућавали да се саботаже изведу. Међу њима била је и команда Београда на челу са мајором Жарком Тодоровићем-Валтером. Задатак ове команде био је да обавештава ђенерала Михаиловића о кретању транспорта из Београда, као и његовог садржаја.

⁵⁹ Милослав Самарцић, Срби против Вермахта: непозната немачка документа, Погледи, Крагујевац 2011.

Током лета 1942. године, четници су највећи број саботажа и диверзија извршили у долинама Велике Мораве и Ибра, мада је и у другим деловима Србије било неколико таквих случајева.

Четници Првог равногорског корпуса су често заустављали возове код села Љутовнице да би дошли до плена⁶⁰. У томе се нарочито истакао потпоручник Славко Цветић. Немци су тада са собом водили и припаднике Српске државне страже, познатије као недићевце. Ипак, четници су разоружавали и једне и друге, с тим што су недићевци тражили да приђу четницима. Ретко кад би дошло до пушкарања, а четници су се трудили да не убијају Немце, знајући да постоји наредба да ће за сваког убијеног Немца бити стрељано сто Срба. У једном таквом нападу на воз, средином 1942. године, погинуо је један СС официр а заробљена су два немачка обавештајца, Фолксдојчера из Баната. Потпуковник Драгослав Павловић их је испитао и по кратком поступку стрељао. Због тога је моторизована група Немаца, која је дошла са Источног фронта на одмор, спалила десетак кућа у селу, побила неколико сељака, али и извршила стрељања у логору Бањица у знак одмазде. Осим тога, Немци су појачали обезбеђење. Убрзо потом, четници су напали воз на прузи Београд – Чачак. Том приликом погинула су три Немца и петорица недићеваца. У знак одмазде, Немци су стрељали стотине заробљеника из логора Бањица.

Четници Бољевачке бригаде Тимочког корпуса су се на сличан начин снабдевали нападајући возове на прузи Параћин – Бор. Најчешће су ови препади вршени без пристанка и дозволе ђенерала Михаиловића, а при том плен није делио са другим бригадама истог корпуса⁶¹.

Ипак, прве саботаже су забележене још крајем 1941. и почетком 1942. године у Јужној Србији. Тада су четници вршили диверзије на прузи Пирот – Ниш - Лесковац. Код Ниша је 23. новембра 1941. године дошло до исклизнућа воза, након чега саобраћај није функционисао сатима.

⁶⁰ Звонко Вучковић, Сећања из рата, Погледи, Крагујевац, 2001.

⁶¹ Радомир Петровић – Кент, Четници Источне Србије, Библиотека Четници, Београд 2004.

У мају 1942. четници су поставили темпирану паклену машину у воз који је превозио Хитлерове функционере у Турску. Воз је експлодирао у Софији.

Током маја и јуна Прва чета Првог батаљона Четврте космајске бригаде Горске краљеве гарде потпоручника Божицара Панића нападала је возове код Даросаве, близу Аранђеловца и том приликом је отимала од Немаца оружје и муницију⁶².

Крајем августа, мајор Тодоровић је јавио Врховној команди ЈВуО да возови кроз југословенску територију иду за Грчку. У августу, сто вагон-цистерни је експлодирало у бугарском селу Драгоман. Претпоставља се да су четници тада подметнули паклену машину. Који месец касније, у сремском селу Путници, уништен је воз, где су се налазили немачки војници и ратни материјал⁶³.

Почетком септембра, код Клења су четници изазвали исклизнуће шест вагона са пруге. Ова као и раније саботаже изазвале су успорен саобраћај на прузи Београд – Ниш⁶⁴. Истовремено, мајор Ђурић је јавио ђенералу Михаиловићу о проласку ратног транспорта кроз Србију до Ниша и Скопља⁶⁵. Крајем истог месеца, четници Млавског корпуса су изазвали исклизнуће возова на пругама код Велике Плане и Влашког Поља а такође су, код Влашког Поља и Смедеревске Паланке изазвали сударе возова. Код Сталаћа је исклизнуо вагон са шине⁶⁶.

Војвода Пазарац је 1. октобра наредио Младену Костову да организује саботаже на свом терену који држе Бугари⁶⁷, а војвода Михајловић је јавио да су од 18. до 30. октобра кроз територију Србије пришли возови са немачким и италијанским војницима, камионима и тенковима који су ишли на југ. У периоду од 23. до 25. септембра, као и у периоду од 28.

⁶² Милослав Самарцић, Разговори са Равногорцима, том I, Погледи, Крагујевац 2011.

⁶³ АВИИ, ЧА, К-293, рег. број 1/1.

⁶⁴ Види прилог 11.

⁶⁵ Види прилог 10.

⁶⁶ Види прилог 13.

⁶⁷ Види прилог 12.

до 29. септембра и 1. октобра, мајор Ђурић је јавио ђенералу Михаиловићу да су од Ниша ка Скопљу прошли возови и вагони који су превозили немачку војску, оружје, муницију, бензин, храну и друге потрепштине⁶⁸. Војвода Пазарац је 4. октобра јавио ђенералу Михаиловићу да ће предузети све мере потребне за онеспособљавање локомотива⁶⁹.

Све ове саботаже на пругама које су се десиле пре почетка Друге четничке офанзиве, када су саботаже сведене на максимум, имале су велики значај јер су помогле савезничким снагама у борбама против осовинских снага у Северној Африци. Крајем 1942. пред битку код Ел Аламејна Британци ојачавају своје трупе. Ромелу је задавало бригу што је британска авијација током септембра и октобра уништила 70% бродова Осовине које су превозиле ратни материјал за немачко-италијанске снаге, од којих је бензин био значајнији.

Саботаже крајем 1942. године – почетак Друге четничке офанзиве против окупатора

Четници војводе Кесеровића су 15. новембра уништили пруге Краљево – Трстеник и Трстеник – Крушевац и код Читлука оштетили мост. Наредног дана, 16. новембра су оштетили пругу Краљево – Рашка и скретницу код Дедине, затим су срушили мост код Макрешана, и уништили три вагона код Бивоља. 18. новембра, уништили су пругу Краљево – Рашка на мосту код Полумира, и пругу Краљево – Крушевац. 24. новембра, Кесеровићеви четници су дигли два моста у ваздух на прузи Краљево – Крушевац⁷⁰. У саботажи на пругама, али и у другим облицима борби против окупатора предњачио је капетан Никола Гордић, командант Друге трстеничке бригаде.

Код Краљева је 4. децембра на прузи дошло до судара вагона и локомотиве, а истог дана је воз налетео преко скретнице и исклизнуо са пруге. Због тога био је обустављен

⁶⁸ Види прилоге 13 и 14.

⁶⁹ Види прилог 15.

⁷⁰ АВИИ, ЧА, К-299, рег. број 19/1.

саобраћај⁷¹. По свему судећи, ово су биле саботаже коју су вероватно извршили четници Другог равногорског корпуса. Дан касније 5. децембра, четници су извршили диверзију на прузи Лапово – Крагујевац⁷².

Из депеше од 6. децембра, види се да су најбоља обавештења у вези саботажа дали мајор Ђурић и поручник Милорад Васић. Обојицу је ђенерал Михаиловић похвалио. Њима двојици, као и војводи Кесеровићу је наредио да наставе да врше саботаже на прузи од Београда ка Скопљу⁷³.

10. децембра, четници су извршили диверзију код Златова. Тада је погинуо један немачки наредник⁷⁴. 13. децембра четници су разнели мост на железничкој прузи Пожаревац – Петровац на Млави⁷⁵. Истог дана, исклизнула је локомотива са пруге код Крагујевца. Причињена је штета и саобраћај је био обустављен. Следећег дана, 14. децембра код Велике Плане због исклизнућа локомотиве саобраћај није функционисао 8 сати. Код Кусадака 15. децембра четници су изазвали судар два воза. Том приликом погинуло је 12 људи а саобраћај није функционисао 14 сати. 17. децембра, није наведено где, оштетила се осовина воза⁷⁶.

У ноћи између 18. и 19. децембра, на прузи између Смедеревске паланке и Велике Плане четници су изазвали судар два транспортна воза. Погинуло је 12 Немаца и железничких службеника, а три Немца су нестала. Због ове саботаже, саобраћај није могао да делује 14 сати⁷⁷.

⁷¹ Види прилог 7.

⁷² Коста Николић, Историја Равногорског покрета, књига друга, Завод за уџбенике, Београд 2014.

⁷³ АВИИ, ЧА, К-299, рег. број 15/1.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ АВИИ, ЧА, К-275, рег. број 22/1.

⁷⁶ Види прилог 7.

⁷⁷ Види прилог 6.

Између Ужица и Стапара је 19. децембра исклизнуо воз након чега саобраћај није функционисао 5 сати. Наредног дана код Параћина, дошло је до још једног исклизнућа воза, а код Ћуприје је 22. децембра локомотива налетела на воз. Претпоставља се да је иста четничка јединица извршила обе саботаже. У оба случаја саобраћај је био ометен. Дан касније, код Велике Плане воз се сударио са локомотивом што је такође изазвало застој у саобраћају⁷⁸.

Током 25. децембра десиле су се чак три саботаже. Прво се код села Бргуле, близу Уба сломила осовина на возу. У другом случају је воз исклизнуо са пруге. Трећа саботажа се десила у селу Ковачевац код Јагодине, када су демолиране две скретнице. У сва три случаја железнички саобраћај није могао да функционише дуже време⁷⁹.

Ђурићеви четници, вероватно припадници групе „Гордон“, су уништили вагон који је ишао за Софију и том приликом било је погинулих Бугара. 26. децембра четници су уништили вагон са пушчаном муницијом јужно од Велеса. Наредног дана код Велеса су уништили воз са ратним материјалом, а код Демир – капије у теретном возу је експлодирала мина коју су подметнули четници⁸⁰. Четници групе „Гордон“ су уништили вагон пушчане муниције на прузи од Краљева ка Косовској Митровици⁸¹.

Ноћу између 27. и 28. децембра, Кесеровићеви четници су оштетили пругу између Витковца и Ђуниса, након чега саобраћај није функционисао преко шест сати.

Бољевачка бригада Тимочког корпуса такође је организовала диверзије на пругама и мостовима. Поручник Радомир Петровић – Кент је за то одредио резервног поручника, инжењера Чика Раку⁸² и једног стручњака који је дошао кад су Британци послали помоћ. Чика Рака је обучио десетак младића за постављање мина на пругама и у возовима на

⁷⁸ Види прилог 7.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Коста Николић, Историја Равногорског покрета, књига друга, Завод за уџбенике, Београд 2014.

⁸¹ АВИИ, ЧА, К-293, рег. број 2/1.

⁸² То је шифровано име, право име му се не зна.

релацији Београд – Солун, Зајечар – Ниш и борском пругом. Ипак, на своју руку, поручник Кент је наредио да се железнички мостови чувају. Извршили су око 40 диверзија на пругама⁸³. Све ове диверзије извршене су ван насељених места како би се избегле немачке одмазде.

Делови Горске гарде, који су били легализовани код Милана Недића, председника Владе народног спаса, ноћу су у тајности рушили пруге и мостове. Тако су уништили пругу између Брзана и Багрдана. Иако су успели да се одбране да то нису они урадили, били су премештени из Крагујевца у Крушевац. После су уништили железничку пругу код Сталаћа. Кад их је убрзо потом Пећанчев војвода Машан Ђуровић разоткрио и дојавио Немцима, четници Горске Гарде су побегли код својих у правцу Рековца⁸⁴.

Већ 15. септембра 1942. године, ђенерал Михаиловић је известио Југословенску владу у емиграцији да су извршене саботаже са врло добрим резултатима и да су, због тога, возови укочени десет дана.

Из једног четничког извештаја од 25. новембра 1942. године, сазнаје се да се код појединих Немаца још од лета јавља нерасположење према Хитлеру и његовим освајачким плановима. Елем, храна им није била на нивоу, а неки немачки војници су „зарадили“ и полне полести⁸⁵. Ово доводи до закључка да је немачки морал већ тада био у опадању.

Четничке диверзије и саботаже у Србији крајем 1942. године нанеле су велике штете железничком систему Србије. То је позитивно одјекнуло код Западних савезника, а за Немце је то била опомена. Од краја децембра 1942. до почетка јануара 1943. године Немци су регистровали 8 саботажа на пругама, једну саботажу на путевима и 11 саботажа на средствима везе.⁸⁶

⁸³ Радомир Петровић – Кент, Четници Источне Србије, Библиотека Четници, Београд 2004.

⁸⁴ Милослав Самарџић, Разговори са Равногорцима, том I, Погледи, Крагујевац 2011.

⁸⁵ АВИИ, ЧА, К-120, рег. број 26/5-3.

⁸⁶ Зборник докумената и података о народноослободилачком рату народа Југославије, том XII, књига 3, Војноисторијски институт, Београд 1973.

У Северној Африци у то време вођена је битка код Ел Аламејна, од 23. октобра до 4. новембра 1942. и завршила се Ромеловим поразом. Неколико дана касније, 8. новембра, Ајзенхауерова војска искрцала се у Северној Африци⁸⁷. Ромел је раније, на либијском бојишту, умео да се заустави у повлачењу и да с успехом пређе у противнапад кад се свима чинило да је поражен. Таква тактика се није смела искључити ни тада. Стога су прекиди комуникација, којима су Ромелу могли бити послати појачања и материјал, били од посебне важности за крајњи исход операције, па је британска команда на Средњем истоку молила генерала Михаиловића да без предаха продужи акцију.

⁸⁷ Винстон Черчил, Други светски рат, том II, Просвета, Београд 1964.

САБОТАЖЕ У СРБИЈИ ТОКОМ БИТКЕ ЗА ТУНИС 1943. ГОДИНЕ

Акције на пругама почетком 1943. године

Саботаже на пругама наставиле су се и током 1943. године. Циљ ових акција је био да се спречи опоравак немачких снага у Северној Африци и да се онемогући да немачки маршал Ромел поново поправи позиције, што би ишло на штету англо-америчких снага. Почетком 1943. године, према неким извештајима, број саботажа и препада се повећао са 99 на 110, а касније је тај број досегао 125⁸⁸.

Важност ових акција може се најбоље сагледати ако се пропрати стање на бојишту Северне Африке почетком 1943. године. Тада су се англо-саксонске снаге сукобљавале са осовинским снагама како би овладали Тунисом, који је био стратешки значајан. Највеће борбе водиле су се код Марета, Ел Хама и Вади Акарита. До маја су савезници победили осовинске снаге, а у њихове руке пали су и градови Тунис, Триполи и Бизерта. Овим је битка за Северну Африку била завршена. Победи савезника делимично су допринеле и четничке акције на пругама почетком 1943. године, које су отежале редовно снабдевање осовинских снага на афричком ратишту.

Крајем јануара 1943. године, ђенерал Михаиловић је наредио да се прате транспорти на пругама и да се о садржају транспорта извести Британска команда на Средњем истоку. Такође су наведени и шифровани називи за одређене возове и вагоне који иду од одређеног места. Британци су, између осталог, одговорили да знају како од четника траже превише, али да и даље траже максималну ангажованост. Почетком фебруара мајор Ђурић је формирао пет саботажних одреда и тражи од ђенерала Михаиловића да Британци пошаљу додатни експлозив, лако наоружање, храну и новац⁸⁹. Негде у то време, ђенерал

⁸⁸ Зборник докумената и података о народноослободилачком рату народа Југославије, том XII, књига 3, Војноисторијски институт, Београд 1973.

⁸⁹ АВИИ-ЧА, К-293, рег. број 2/1.

Михаиловић је добио писмо од француског генерала Жироа у коме се овај диви четничком јунаштву и њиховим борбама против окупатора⁹⁰. Послао је и телеграм генералу Александеру у коме му је пожелео срећу у заузимању Туниса.

Ђурићев официр Ратко Поповић је почетком јануара 1943. године срушио железнички мост код Липљана након чега су Немци кренули да гоне комунисте и партизане на Косову, уверени да су они извршили саботажу. У неколико возова који су ишли ка Софији и Солуну биле су убачене мине⁹¹. Након тога, Недић је наредио пооштрење контрола возова. Тако се на прузи Краљево – Сталаћ појавила полиција да чува ту пругу⁹².

Истовремено, извршен је напад на пругу Лајковац-Чачак што је довело до дужег прекида саобраћаја. Затим дошло је до судара возова између Велике Плане и Смедеревске Паланке. Том приликом погинуло је 90 Немаца⁹³. Може се претпоставити да је ово била још једна у низу саботажа на прузи коју су извршили Пазарчеви четници.

6. јануара партизани су оштетили пругу између Путинаца и Голубинаца па је исклизуо немачки транспорт. Том приликом погинуло је 17, а повређено 50 Немаца⁹⁴. Постоји претпоставка да су ову прву саботажу ипак извели четници групе „Гордон“. 7. јануара уништена су два воза, један у Руми, други у Винковцима. Ове две саботаже су извели партизани. Сви Немци који су били тамо изгинули су⁹⁵.

У ноћи између 12. и 13. јануара четници Чегарског корпуса су извршили саботажу на прузи Ниш – Врање. Саботажа се десила на 7 километара јужно од Ниша. Према строго поверљивом извештају из 22. јануара 1943. године, на прузи Ниш-Солун избачене су 162 локомотиве (од тога 50 је било уског колосека) и 3000 вагона. 29. јануара четници

⁹⁰ АВИИ-ЧА, К-120, рег. број 1/12.

⁹¹ АВИИ, ЧА, К-289, рег. број 5/1.

⁹² АВИИ, ЧА, К-128, рег. број 1/7.

⁹³ АВИИ, ЧА, К-289, рег. број 5/1.

⁹⁴ АВИИ-ЧА, К-293, рег. број 1/1.

⁹⁵ Ibidem.

Чегарског корпуса су срушили железнички мост на прузи Ниш – Прокупље - Приштина, на деоници пруге Дољевац - Прокупље.

12. фебруара, у Грделици четници су монтирали експлозив за скопску дизалицу која је експлодирала у Ристовцу⁹⁶. Истовремено, на више места извршене су саботаже и на прузи Дољевац - Куршумлија од стране две диверзантске групе из састава Чегарског корпуса. Иначе, диверзанти ове јединице су често у коферима доносили угаљ, у који је био убациван експлозив, након чега су угаљ са експлозивом убацивали у возове да експлодирају на пругама. У ноћи између 12. и 13. јануара четници су уништили железничку пругу Сталаћ – Ниш код Ђуниса. Нова четничка саботажа била је извршена на прузи Крагујевац – Београд.

Четници групе „Гордон“ су 20. фебруара поставили 135 паклених машина у возове, 25. и 26. фебруара дејствовале су 34 паклене машине од чега је осам возова са војним транспортима исклизнуло усред експлозије са пруге која је ишла ка Солуну, а пет са пруге која иде за Софију. После тога, Немци и Бугари су поштрили контроле возова и појачали страже на пругама у покушају да осујете сваку четничку акцију⁹⁷.

У ноћи између 27. и 28. фебруара четници (вероватно Пазарчеви) су извршили нову диверзију на прузи код Мајданпека, када је уништен један воз. Код Руме је 28. фебруара паклена машина експлодирала у возу који је потом искочио са пруге. Тада је погинуло 20 Немаца. У Земуну је 1. марта паклена машина разнела локомотиву⁹⁸. Немачки извештај помиње да је до краја фебруара извршено 10 саботажа на железници⁹⁹.

⁹⁶ АВИИ, ЧА, К-293, рег. број 3/1.

⁹⁷ АВИИ, ЧА, К-293, рег. број 4/1.

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ Зборник докумената и података о народноослободилачком рату народа Југославије, том XII, књига 3, Војноисторијски институт, Београд 1973.

У ноћи између 14. и 15. марта на прузи Краљево – Скопље монтирано је 17 паклених машина. Претпоставља се да је уништено око 100 локомотива и триандор¹⁰⁰.

Већ у априлу 1943. године, четници су били уверени да је битка за Северну Африку у завршној фази, па су саботаже на пругама сведене на минимум. У то време, баш током априла, англо-америчка авијација је водила ваздушне нападе на непријатељске транспортне авионе, како би осујетила јачање осовинских снага у Тунису. Англо-амерички авиони су 10. и 11. априла уништили 71 транспортни авион. Затим су 18. априла напали конвој авиона код рта Бон и уништили преко 50 авиона. Британски авиони из Јужне Африке су наредног дана уништили 18 транспортних авиона, а 22. априла оборено је још 30 непријатељских авиона који су транспортовали бензин. Ипак, немачким снагама је дошло у помоћ преко 40 000 људи и 14 000 тона ратног материјала. Све ово указује колико је снабдевање било кључно у одлучујућим биткама у Северној Африци за обе зараћене стране. Уништавање логистике противника и његових линија снабдевања био је, уз борбе за територије, главни задатак и савезника и осовинских снага.

У току следећих неколико месеци, на простору Северне Африке је обезбеђено довољно ратног материјала, а англо-америчке снаге су се организовале за напад на Сицилију и Италију. Англо-америчка авијација је са обала Северне Африке организовала бомбардовање Италије¹⁰¹ и Румуније. После овога се очекивало избацивање Италије из рата што се догодило у септембру.

И после коначног пораза осовинских снага у Северној Африци, четници су наставили са саботажама на пругама. Већ 25. маја, једно железничко одељење на Хомољу је тражило везу са централним железничким органом ради организације на железницама, али ту организацију је већ извршио мајор Ђурић¹⁰². Крајем маја и почетком јуна забележен је пролазак великих транспорта који је између осталог превозио муницију и борбена возила

¹⁰⁰ АВИИ, ЧА, К-293, рег. број 4/1.

¹⁰¹ Вести са...Јужни фронт, Видовдан, 28. јун 1943. године.

¹⁰² Види прилог 8.

у Грчку¹⁰³. Неколико саботажа извршено је и током Треће четничке офанзиве крајем исте године, после капитулације Италије.

Иако је доста наведених четничких јединица било ангажовано на саботажама на пругама, највећи број њих извршила је група “Гордон“. Она је, према немачким извештајима, успела да изврши око 1500 саботажа и диверзија, што је иначе највећи документовани успех једне саботажно-диверзантске групе током Другог светског рата у свету. Четници ове групе су изазвали 320 прекида телефонских и телеграфских веза, 524 намерних кварова саобраћаја, 156 исклизнућа возова са пруга, 428 диверзија маневарског и возног особља (од тога су 78 били намерни кварови, остало су били намерни прекиди саобраћаја) минирали су две водостанице и напали 69 железничких станица од којих је 13 демолирано. Међутим, претпоставља се да је група „Гордон“ извршила заправо више од 1500 саботажа на пругама. Током саботажа, погинуло је 35 четника групе „Гордон“ у борбама са непријатељем и у несрећним случајевима приликом монтирања експлозива¹⁰⁴.

Исти немачки извештај помиње и саботерске групе из Лапова, Краљева и Крушевца које су успешно извршиле своје задатке¹⁰⁵.

Учешће партизанских јединица током четничких саботажа 1942-1943

Поред четника, на подручју Србије деловали су и партизански одреди. На челу одреда углавном су се налазили комунисти, односно функционери или припадници Комунистичке партије Југославије. Њихова главнина, са партизанским командантом Јосипом Брозом – Титом и Врховним штабом, је потиснута из Србије крајем новембра 1941. године после немачке операције „Долина Западне Мораве“. Они партизани, који су остали у Србији, били су разбијени у мање групе и слабо наоружани.

¹⁰³ Види прилоге 1, 3, 4 и 5.

¹⁰⁴ Милослав Самарџић, Срби против Вермахта: непозната немачка документа, Погледи, Крагујевац 2011.

¹⁰⁵ Ibidem.

Партизана је било на Космају и око Аранђеловца, где су деловали у мањим групама од 20-30 бораца. У Источној Србији деловали су Пожаревачки одред са 30 до 40 бораца, и Зајечарски партизански одред, који је бројао око 150 бораца. У југоисточној Србији био је Озренски партизански батаљон који је имао између 70 и 150 бораца, а касније се спојио са Зајечарским одредом. Око Крушевца постојали су Расински и Први и Други јастребачки партизански одред. У Топлици и Јабланици било је такође неколико партизанских одреда од којих су најпознатији Лесковачки (200 бораца), Јабланички (100-150 бораца) и Бабички (50 бораца). Као што се може видети, у Источној и Јужној Србији су партизани имали најбоље позиције. За терен око Краљева, Обреновца, Јагодине није било познато да ли се ту налазе партизани. Средином 1942. године било је 750 партизана и комуниста, а средином 1943. Године њихов број нарастао је на чак 1877.

Иако на први поглед делује да су четници и партизани били слични, пошто су обе војске сматране Покретима отпора, разлике између њих су биле прилично велике. Наиме разликовали су се у војном, стратешком, идеолошком и политичком смислу. Четници и партизани су се, кад је у питању војна организација, разликовали по командном кадру, организацији, наоружању, обавештајној служби и сл. Заправо, четници су били регуларна војска краљевине Југославије која није признала „капитулацију“ од 17. априла 1941. године и наставила борбу са окупатором, па су у том смислу партизани били паравојна формација. Први четнички одреди су настали у мају. Комунисти до 22. јуна се нису борили против окупатора јер је совјетска Коминтерна, од којих је врх КПЈ примао директиве, од 1939. године била у савезништву са нацистима. Нападом нацистичке Немачке на Совјетски савез 22. јуна, КПЈ одлучује да ступи у борбу против окупатора, такође по директиви Коминтерне. Убрзо потом, формирају се партизански одреди. Током рата, партизански одреди су имали сукобе са окупаторима и Недићевим одредима, али и са четницима. За разлику од четника, партизани своје акције нису везали за краљевску владу у Лондону.

Кад је у питању идеолошка и политичка разлика, четници су хтели да се очува краљевина Југославија са династијом Карађорђевић на челу. Та држава је, према њиховој замисли, требала да буде подељена на три националне федерације, а не бановине, имала би

елементе парламентаризма, и решили би се социјални и други проблеми који нису били решени између два светска рата, углавном у корист сељака¹⁰⁶. Комунисти су хтели да сруше Краљевину Југославију, према којој су, од самог почетка, показали непријатељски став, сматрајући да у њој влада „великосрпска хегемонија“ и желели да успоставе диктатуру пролетеријата по узору на Совјетски савез после Октобарске револуције 1917. године.

Док је генерал Михаиловић забранио вођење било какве политичке делатности током рата, комунисти и партизани су развијали пропагандну и агитациону делатност, нарочито на селу¹⁰⁷.

Недић партизане није сматрао војном организацијом већ разбојничком бандом која пљачка и убија и пали архиве. Четници су током 1943. године морали да се боре и против партизана, како не би изазвали немачке репресалије над недужним српским народом. Највећи број тих борби је био у Источној и Јужној Србији, тамо где је било доста партизанских јединица. Негде у то време четници Чегарског корпуса су убили и поручника Сотировића под сумњом да је повезан са комунистима. Између осталог, сумњало се дуго да је његов рад штеточински¹⁰⁸. Мајор Ђурић је покушао да га заштити, чак га је и одликовао, али безуспешно.

Што се тиче саботажа, неке од њих су, током 1942. и 1943, извршили и партизани. Али за разлику од четничких саботажа, које су биле вршене на великим пругама и кључним комуникацијама, па самим тим су имале велики стратешки значај, партизанске саботаже су вршене на мање важним комуникацијама које нису имале стратешки значај, па самим тим нису имале никакав значај за помоћ савезницима у Северној Африци. За разлику од четничких саботажа на пругама, које су биле професионалне и прилагођене локалној ситуацији, партизанске саботаже су такође биле рутинске и непрофесионалне. Треба

¹⁰⁶ Милан Весовић и Коста Николић, Уједињене српске земље, Време Београд 1996.

¹⁰⁷ Милослав Самарџић, Генерал Дража Михаиловић и општа историја четничког покрета, том III, Погледи, Крагујевац 2006.

¹⁰⁸ АВИИ-ЧА, К-82, рег. број 8/3.

напоменути да су партизани оскудевали у експлозивима, а и људство и организација није била вична оваквим задацима.

Крајем 1942. године партизани су уништили камени мост на Расини, а 7. јануара 1943. године у Руми и Винковцима партизани су уништили два воза на прузи. Партизани Првог шумадијског одреда су 10. фебруара уништили пругу Угриновци – Крива Река на 80 места због чега су Немци стрељали 50 људи у Крагујевцу, под оптужбом да су присталице четника и партизана. Партизани су 30. августа уништили пругу у околини Руме, након чега је погинуло 27 и повређено 30 Немаца. Код Старе Пазове, партизани су изазвали исклизнуће воза са пруге. Генерал Михаиловић је био уверен да је сврха партизанске саботаже у Руми из 7. јануара 1943. године била да изазову Немце да спроведу репресалије над недужним становништвом.

Партизани су извршили саботаже и у „Бихаћкој републици“ и Хрватској. У Хрватској су у ноћи између 11. и 12. септембра 1943. године извршили 9 саботажа, али су и оне без већег значаја.

РЕАКЦИЈА ОКУПАТОРА НА САБОТАЖЕ

Немачке одмазде

На састанку Немачке команде за југоисток 28. септембра 1942. године, Немци су дошли до закључка да су четници ђенерала Михаиловића највећа устаничка организација у Југославији. Такође су сматрали да се њихова организација у Србији у последње време обнавља, избегава отворене акције да не би дошло до одмазди и прави припреме за будућу мобилизацију. Део немачке окупационе власти је био спреман да пружи одређене уступке Милану Недићу, како би овај добио подршку народа, а на штету ђенерала Михаиловића и његових четника.

Уништавање Михаиловићевих четника и даље је био један од приоритета немачких окупационих снага¹⁰⁹. Управа председника владе Милана Недића организује Српску државну стражу широм Србије, коју до 23. новембра 1942. године чине 569 официра и 11 439 војника. Међу њима било је Пећанчевих четника.

Саботаже у Србији су се повећале за 30%. Највеће жариште саботажа било је у Пожаревачком, Крушевачком и Лесковачком срезу. С обзиром на то да су на територији деловала два покрета отпора, четнички и партизански, Немци нису могли да утврде ко их је нападао. Због тога се захтевало хитно формирање организације Руског заштитног корпуса и љотићевских снага, спровођење одмазди због саботажа, као и уклањање „непоузданих елемената“ из СДС.

Немци су хапсили Србе за таоце и објављивали наредбу да ће за порушени мост стрељати 1.000, за пругу 100, за убијеног чувара пруге 20, за убиство председника општине - пет талаца.

Због уништења два моста на прузи Краљево-Крушевац, Немци су ухапсили председнике општина Рашка и Лешак и друге виђеније људе из тих места, као и у Трстеничком и Жичком срезу, а потом су, у знак одмазде, у Рашкој и Крушевцу убијали људе. У

¹⁰⁹ АВИИ, ЧА, К-299, рег. број 14/1.

Крагујевцу Немци су стрељали пет људи због диверзије на прузи Лапово-Крагујевац. Због погибије немачког наредника приликом диверзије код Златова, стрељано је 50 људи¹¹⁰. У Београду је 4. децембра стрељано 8 присталица четничког покрета. Због диверзије на прузи Пожаревац-Петровац (на Млави) 15 децембра, Немци су стрељали 50 људи¹¹¹. У знак одмазде за диверзије извршене од стране четника Бољевачке бригаде, Немци су побили око 100 људи¹¹².

Слика 2 : Упозорење команданта области из 1943.

Највише стрељања Немци су извршили од 25 до 27. децембра. Тада је 2300 Срба убијено у знак одмазде за четничке саботаже. Немачке одмазде су вршене и у Београду. Тада је, између осталог, ухапшен и стрељан велики број четничких илегалаца.

¹¹⁰ Коста Николић, Историја Равногорског покрета, књига друга, Завод за уџбенике, Београд 2014.

¹¹¹ АВИИ, ЧА, К-275, рег. број 22/1.

¹¹² Радомир Петровић – Кент, Четници Источне Србије, Библиотека Четници, Београд 2004.

Одмазде се настављају и током 1943. године. Почетком јануара Немци су убили шефа Железничке станице Велика Плана због судара возова између Велике Плане и Смедерева¹¹³. Бугари су 9. фебруара, да би натерали четнике да престану са акцијама на пругама, у селу Витковац код Ђуниса заклали шест сељака. Због саботаже на прузи Крагујевац – Београд Немци су 15. фебруара стрељали 150 сељака из Груже. Два дана касније, Немци поново врше одмазду, овога пута због саботаже на прузи Сталаћ – Ниш. Том приликом Немци су стрељали 10 људи у Крушевцу. Крајем фебруара или почетком марта, Немци су стрељали 30 људи због уништења воза на прузи код Мајданпека. Логор Црвени Крст у Нишу се током 1943. године више него икада пунио заробљеним четницима, партизанима, комунистима, њиховим симпатизерима, обичним цивилима, као и нишким железничарима који су помагали четничке диверзије на пругама. Већина њих је касније била интернирана у нацистичке логоре широм Европе¹¹⁴. Истовремено, долази до хапшења и стрељања четника, комуниста, њихових симпатизера али и недужних цивила у Београду. Ђенерал Михаиловић је за ова стрељања у Београду окривио Милана Недића, тврдећи да већег издајника од њега Србија није видела, поредећи га са Вуком Бранковићем.

Пооштрене су и борбе против четника у зиму 1942/43 године. Бугари су добили наређење да ангажују борбене ешалоне Првог бугарског експедиционог корпуса. Немачком команданту Србије наређена је максимална ангажованост и изградње утврђења крај пруга. Од Бугара се тражило да осигурају железничку пругу Београд-Солун.

Претпоставља се да су Немци, током борби за Северну Африку, стрељали око 20.000 Срба¹¹⁵. О томе је била обавештена и Југословенска влада у Лондону. Огорчени Ђенерал Михаиловић је послао писмо немачком генералу Паулу Бадеру у коме је, између осталог, запретио да, ако Немци буду наставили са оваквим репресалијама, четници ће применити

¹¹³ АВИИ, ЧА, К-289, рег. број 5/1.

¹¹⁴ Небојша Озимић, Логор на Црвеном Крсту, Народни музеј Ниш 2011.

¹¹⁵ Радоје Кнежевић, Књига о Дражи, књига прва, Српска народна одбрана, Виндзор, 1956.

исти метод са Немцима и Фолксдојчерима, додајући да се немачким окупаторима ближи судњи дан¹¹⁶.

Бугарски окупатори су такође спроводили репресалије над недужним српским живљем. У једном извештају ђенералу Михаиловићу мајор Ђурић је известио ђенерала Михаиловића да Бугари убијају најбоље људе из редова четника¹¹⁷.

Српски сељаци су се плашили окупаторских одмазди. Нису били склони отпору, осим када су штитили своје домове и породице. Села су била препуштена сама себи, јер су мушке главе или биле у заробљеништву или су били у четницима или у партизанима.

Немачке снаге у борби против четника 1942-1943

Немци су током читавог рата чинили све да униште ђенерала Михаиловића и његов покрет. Они су били, према речима самих немачких окупационих снага, њихов непријатељ број 1 у Србији. Тако су и због четничких саботажа имали сукобе са четницима и организовали неколико операција против њих, надајући се да ће тако успоставити ред и мир у Србији и застрашити српски народ.

Ђенерал Михаиловић се, после операције „Михаиловић“ из децембра 1941. године, склонио са Равне Горе на Чемерну, па на Голију. За његову безбедност су се тада старали Горска гарда поручника Калабића и Јаворски корпус ваздухопловног капетана Бране Петровића, иначе рођака ђенерала Михаиловића. Са ђенералом Михаиловићем је био и део Врховне команде. Други део, на челу са мајором Захаријем Остојићем, налазио се око Шапца, док се за трећи део, на челу са мајором Мирком Лалатовићем, не може утврдити где се у то време налазио.

За борбу против ђенерала Михаиловића употребљено је много војних јединица. Међу најопаснијим биле су немачке јединице састављене од Немаца из Немачког рајха као на

¹¹⁶ Times, 7. јануар 1943. године.

¹¹⁷ АВИИ, ЧА, К-275, рег. број 7/1.

што су дивизија Бранденбург, Прва брдска, 113., 297. и 342. дивизија. Поред њих у подухватима против Михаиловића често су удествовале посадне дивизије 704, 714, 717 и 718, које су почетком 1943. претворене у ловачке дивизије 104, 114, 117. и 118.

У борби против четника такође је ангажован велики број немачких јединица из југоисточне Европе. Реч је заправо о моторизованим СС полицијским пуковима, од којих је најпознатији био Пети пук. Он је током 1943. године имао доста сукоба са четницима. Затим ту су били и помоћни полицијски батаљони чије су људство чинили фолксдојчери, Шиптари и др. Немачка команда у Србији је користила своје јединице у којима су били борни ненемачке националности у борби против четника, сматрајући да нису поуздани за ратовање на Источном и Јужном фронту. У исто време СС генерал Мајснер је преузео команду над српском специјалном полицијом.

Формације окупаторских сарадника у борби против четника 1942-1943

Немци су за уништење ђенерала Михаиловића и његових снага имали помоћ својих бугарских савезника и војних јединица при Недићевој влади као што су љотићевци, СДС и Руски заштитни корпус. У рацијама против четничких илегалаца у Београду била је ангажована Специјална полиција.

Од Бугара били су ангажовани Девета пешадијска дивизија, Први експедициони корпус, Први краљевски корпус, делови Првог и Други коњичког ескадрона. Први краљевски корпус је још почетком јануара 1942. преузео нешто као улогу полиције, а током 1943. године формација је повећана са три на четири дивизије.

Једна од главних дужности Недићевих снага била је борба против четника. Немци су од њих очекивали пуно, мада су били сумњичави према њима. Разлог за то је био што су неки од њих, нарочито припадници СДС, познатији као недићевци, сарађивали са четничким покретом. Неки председници општина и срески начелници, које је Недић поставио, такође су деловали против ђенерала Михаиловића и његових снага.

Љотићевци су до 1. јануара 1943. године били формиран у добровољачке одреде, а онда су преформирани у Српски добровољачки корпус. Командант СДК био је ђенерал Коста

Мушицки, а јединицу су чинили пет батаљона, сваки са по четири чете, величине 500 војника. Од свих владиних снага, Немци су највише веровали управо љотићевцима, па су их и снабдевали квалитетним наоружањем и војном опремом.

СДС је деловао у пет округа Србије. Сваки срез Србије је такође имао једну чету СДС. Ову формацију су чинили официри, подофицири и војници Краљевине Југославије, али и припадници жандармерије. За разлику од љотићеваца, недићевци нису уживали велико поверење Немаца. То показује и чињеница да су били слабије наоружани, а опрема и храна је била слабог квалитета. Било је случајева да су поједини недићевци, током сукоба са четницима, бежали на четничку страну, што је био највећи разлог неповерења Немаца према недићевцима. Како су године пролазиле, број недићеваца је опадао због наведеног разлога.

Руски заштитни корпус је био састављен од руских емиграната који су побегли из Русије после Октобарске револуције и Руског грађанског рата и уживали гостопримство Краљевине Југославије. Током рата, РЗК су чинили и заробљени црвеноармејци са Источног фронта и црвеноармејци-дезертери. РЗК је чинило 7500 официра, подофицира и војника. Неки од припадника те јединице су, током сукоба са четницима, такође прелазили на четничку страну.

Немачке операције против четника у Србији током саботажа 1942-1943.

Поред стрељања талаца, Немци су током 1942-1943 организовали велики број операција против ђенерала Михаиловића и његових четника, али и акције заробљавања четничких команданата. Циљ је био очистити терене од четника који, између осталог, праве диверзије, али и утерати страх у кости српском живљу, који је од стране четника био позиван на непослушност према окупатору. Још током припрема својих операција, немачке трупе су појачале своје снаге на истоку и југоистоку Србије, јер је тамо било највише саботажа. Употребили су велики број својих снага и имали подршку Бугара и Недићевих јединица. Најјачи окупаторски гарнизон у окупираној Југославији био је у Нишу.

Долазак британских авиона у априлу 1942. код ђенерала Михаиловића омогућио је Немцима да сазнају где се налази ђенерал Михаиловић. Он је успео да им утекне у операцији „Михаиловић“ неколико месеци раније, али су Немци били уверени да ће овога пута срећа бити на њиховој страни. Тако су Немци током априла и маја 1942. године концентрисали јаке снаге у Чачку, Краљеву, Рашкој, Ужицу и Пожеги због претреса терена и затворили обруч око планинарског дома, где је био ђенерал Михаиловић. Немачка команда Југоистока им је саветовала да придобију рашке муслимане и Шиптаре. Немачка операција „Форстрат“ (*Шумар*) почела је 15. маја. У њој су учествовали делови 717. немачке дивизије и новоформирани Бранденбуршки пук. Циљеви операције били су чишћење Ибарске долине од четника и заробљавање ђенерала Михаиловића. Операција је завршена неуспешно 3. јуна, јер немачке снаге нису постигле жељене циљеве¹¹⁸.

Након тога, Немци покрећу „Акцију 800“ са истим циљем. 717. немачка немачка дивизија је такође чистила терене око Чачка и Гуче и заробила 29 људи, међу којима је био и један британски официр, док је 714. немачка дивизија чистила терене око Горњег Милановца и Тополе и запленила велику количину оружја и муниције. Ипак, Немцима ни овога пута није пошло за руком да ухвате ђенерала Михаиловића - он се повукао у Црну Гору¹¹⁹.

Немачки окупатори ипак нису одустајали од намере да скрше отпор четника. Генерал Лер је изјавио да је и даље најважнији циљ уништавање Михаиловићевих четника свим средствима. Током лета Немци су правили нове планове за њихово уништење. Већ крајем августа одлучено је да се изврши операција „Копаоник“ против војводе Кесеровића и његовог Расинског корпуса који се у то време сукобљавао са љотићевцима у копаоничком крају.

За ту прилику формирана је и Седма СС дивизија „Принц Еуген“ коју су чинили банатски Фолксдојчери, њих 20.000, од којих се много очекивало. Командант дивизије био је генерал Артур Флепс, Немац из Трансилваније, који се током Првог светског рата борио у аустро-угарској па у румунској армији, а 1940. године је постао члан СС јединица.

¹¹⁸ Коста Николић, Историја Равногорског покрета, књига друга, Завод за уџбенике, Београд 2014.

¹¹⁹ Ibidem

Долазак немачког рајхсфирера Хајнриха Химлера у Краљево указује на то колико је та операција била од изузетне важности. То је био највиши немачки функционер који је посетио Србију током рата.

Уочи операције, почетком октобра, дивизија „Принц Еуген“ се сместила у Краљево, Ужице, Ивањицу, Чачак, Рашку, Косовску Митровицу и Нови Пазар. У помоћ су јој дошли и делови 9. бугарске пешадијске дивизије и 2. СС брдско – ловачка регимента првог и другог бугарског коњичког ескадрона.

Операција „Копаоник“ је почела 12. октобра, али војвода Кесеровић и његове снаге су успеле да се извуку из обруча. У наступу беса, Немци и Бугари су, у знак одмазде, опљачкали и попалили велики број околних села и побили велики број сељака¹²⁰. Један од разлога неуспеха операције био је и што су Фолксдојчери дошли из равничарског предела и нису били навикнути на нов, планински терен, који иначе нису најбоље познавали.

Неки од разлога што су Немци покренули ту операцију јесте што је војвода Кесеровић створио слободну територију на терену Копаоника, Јастрепа и Гоча. Страховали су да не нападне Косовску Митровицу, где се експлоатишу руде цинка, бакра и олова за потребе немачке армије. Постојала је опасност да четници прекину немачки саобраћајни транспорт ка југу којим се транспортовао ратни материјал Ромеловим снагама. Против војводе Кесеровића и његових четника било је и раније покренуто неколико операција, али све су се завршиле са неуспешним исходом. У тим операцијама, Немци су имали помоћ Бугара, Љотићеваца, недићеваца и Пећанчевих четника, којима је командовао Машан Ђуровић¹²¹.

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Пошто су се четници Расинског корпуса извукли на време из обруча, немачке и бугарске снаге су извршиле одмазду над цивилним становништвом, спаливши неколико села и извршивши ратни злочин над српским становништвом. Село Крива Река је највише страдало, јер је ту био смештен четнички штаб. Ту је убијено 300 цивила (од једномесечне бебе до осамдесетогодишњег старца), а у селима на Гочу стрељали су 250 цивила. Немци су током ове операције ликвидирали укупно 670 цивила. За злочин у Кривој Реци командант пука Аугуст Шмитхубер на суђењу у Београду окривио је капетана Казерера. Према његовој тврдњи, Казерера је након тог злочина сменио командант дивизије, и он је био избачен из СС-трупа. Казерер је осуђен на смрт на суђењу у Београду од 9. до 19. децембра 1946. године. Командант пука Шмитхубер (касније командант 21. СС дивизије и затим 7. СС дивизије и кривац и за бројне друге злочине) осуђен је на

И у 1943. години Немци организују операције против четника у Србији како би, између осталог, спречили саботаже на пругама. Тако је 23. марта организована немачка операција „Хајнрих“ са циљем заробљавања војводе Мирослава Трифуновића, команданта Србије. У операцији су учествовали делови Бранденбуршке дивизије, делови немачке посаде, делови првог бугарског експедиционог корпуса и љотићевци. Војвода Трифуновић је успео да се извуче из обруча¹²².

Слика 3: Потерница за ђенералом Михаиловићем из 1943.

Немцима је такође био приоритет да заробе ђенерала Михаиловића. Нову операцију против њега, под називом „Моргенлуфт“ (*Јутарњи ваздух*) су организовали 12. јула на смрт вешањем на суђењу у Београду од 5. до 16. фебруара 1947. *Софија Бабовић, Фолксдојчери у Кривој реци на Копачику масакрирали и децу од месец дана Вечерње новости 24. април 2017.*

¹²² Милослав Самарџић, Генерал Дража Михаиловић и општа историја четничког покрета, том II, Погледи Крагујевац 2005.

подручју Равне Горе. Ђенерал Михаиловић се тамо налазио од маја након што је умакао Немцима из Црне Горе после операције „Шварц“. У операцији су учествовали 297. немачка дивизија, два батаљона Првог краљевског бугарског окупационог корпуса, Девета чета пука Брандербуршке дивизије, љотићевци и делови Руског заштитног корпуса, познатији и као белогардејци. Организатор операције био је генерал Паул Бадер, командант немачких трупа у Србији. Ђенерал Михаиловић је поново успео да се извуче из обруча, тако да ни ова операција није успела. Ипак, Немци и њихови сарадници су до краја операције 19. јула убили 11 људи, заробили њих 453, а у руке су им пале једна радио станица и документи британске мисије. Након тога, објављена је потерница за Ђенералом Михаиловићем чија је глава била уцењена на 100.000 рајсхмарака у злату¹²³.

Немцима је било приоритетно да униште групу „Гордон“. За ту прилику формирана је немачка група „Винке“. Већ у септембру 1942. године, ова немачка група је уништила обавештајни центар 1 а. На Бубњу је стрељано 30 чланова овог штаба, док је већина других заробљеника спроведена у логор Црвени крст код Ниша, Бањички логор или у интернацију. Неки од њих су после рата били хапшени и прогањани од стране комунистичке власти.

Остали подштабови групе „Гордон“ били су уништени током 1943. године. Прво је у јануару 1943. године уништен Обавештајни центар 1 б, а два месеца касније, приликом немачког препада на Грделичку клисуру, и Путујући саботажни центар. Последњи подштаб групе „Гордон“, група „Антикварница“ уништена је тек у септембру 1943. године. Ово је означило и крај групе „Гордон“. Група „Винке“ је укупно заробила 773 четничких саботера из групе „Гордон“. Њих су саслушавали СС судови у Нишу и Београду. На крају, Немци су стрељали 396 саботера, 206 их је послато на принудни рад, 120 је ослобођено услед недостатка доказа (можда је и Недићева интервенција имала удела у томе) а 50 саботера је задржано ради даље истраге. Између осталог, запленили су и документацију о припадницима групе „Гордон“. После овога, Немци су затворили истрагу о групи „Гордон“¹²⁴.

¹²³ Коста Николић, Историја Равногорског покрета, књига друга, Завод за уџбенике, Београд 2014.

¹²⁴ Ibidem.

Остале борбе четника и Немаца у Србији током саботажа 1942-1943.

Поред бројних операција усмерених ка уништењу четничког покрета, Немци су имали и неколико борби са четницима на подручју Србије такође са циљем да спрече саботаже на пругама.

У ноћи између 2. и 3. децембра 1942. године, Немци су открили четнике Копаоничке бригаде Расинског корпуса у селу Блажеву. Дошло је до борбе, у којој су четници победили. Погинуо је 21 Немац и 7 четника, међу којима и капетан Расинског корпуса Стеван Влаховић, командант Копаоничке бригаде. У знак одмазде, Немци су опљачкали и спалили Блажево и још нека села и побили сељаке¹²⁵.

У ноћи између 5. и 6. децембра, 1000 Немаца и љотићеваца су извршили препад у околини Ваљева, где су се налазиле војводе Нешко Недић, командант Ваљевског корпуса и Никола Калабић, командант Горске краљеве гарде. Циљ је били заробљавање ове двојице и уништење четника на наведеном подручју. Немцима и љотићевцима је пошло за руком да заробе војводу Недића и још неколико четника, док је војвода Калабић успео да уткне. Али 21. децембра, Немци поново откривају Калабића. Он се са осам четника налазио у селу Осечиница код Ваљева. Дошло је до борбе, али је Калабић опет успео да се извуче из обруча¹²⁶.

Неколико дана касније, у околини Пожаревца Млавски корпус се сукобио са Немцима и љотићевцима, кад су ови плачкали села. Том приликом један четник је погинуо. Већ 11. децембра дошло је до новог сукоба између четника Првог летећег батаљона Млавског корпуса са Немцима и љотићевцима. Погинула су 2 Немца, официр и подофицир, 20 љотићеваца (у документу пише полицајаца, али се не може утврдити да ли је реч о Специјалној полицији), а 15 Немаца је заробљено. На четничкој страни погинуо је ваздухопловни капетан Драгољуб Јеремић, командант Моравске бригаде. У знак одмазде,

¹²⁵ Милослав Самарџић, Генерал Дража Михаиловић и општа историја четничког покрета, том II, Погледи, Крагујевац 2005.

¹²⁶ Коста Николић, Историја равногорског покрета, књига друга, Завод за уџбенике, Београд 2014.

Немци су стрељали 50 људи и са љотићевцима опљачкали село Јошаницу¹²⁷. Генерал Михаиловић је наредио војводи Пазарцу да држи заробљене Немце, као таоце како би немачке снаге биле заплашене. У међувремену, Бугари спроводе казнену експедицију у околини Лесковца¹²⁸. На Гочу, Западном Поморављу и око Ивањице деловале су казнене експедиције¹²⁹, а око Чачка, Крагујевца и Горњег Милановца Немци су вршили потере за четницима¹³⁰.

Борбе између четника и Немаца током саботажа, забележене су и у 1943. години. У једном извештају од 31. јануара, генерал Паул Бадер, командант немачких трупа у Србији, приметио је да генерал Михаиловић наређује четницима да не воде борбе великих размера против Немаца да не би дошло до одмазди¹³¹. У другом извештају од 19. јула, генерал Бадер примећује да се четници више боре против Руског заштитног корпуса, познатих и као „белогардејци“, и љотићеваца, него против Немаца. Генерал Бадер такође наређује да се саботира четничка мобилизација свим средствима¹³². 717. немачка дивизија, која се налазила на простору Ваљево-Лозница, очекивала је сваког часа да буде у приправности¹³³.

Током јануара и фебруара 1943. четници Чегарског корпуса се сукобљавају са немачким и бугарским трупама којима је циљ да обезбеде пруге од саботажа. Почетком фебруара Врховна команда ЈВуО добија информацију да се у Пожаревачком и Лесковачком крају

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ Зборник докумената и података о народноослободилачком рату народа Југославије, том XII, књига 2, Војноисторијски институт, Београд 1973.

¹²⁹ Ibidem.

¹³⁰ АВИИ, ЧА, К-289, рег. број 3/1.

¹³¹ Зборник докумената и података о народноослободилачком рату народа Југославије, том XII, књига 3, Војноисторијски институт, Београд 1973.

¹³² Ibidem.

¹³³ Зборник докумената и података о народноослободилачком рату народа Југославије, том XII, књига 2, Војноисторијски институт, Београд 1973.

формирају љотићевске и недићевске јединице са циљем чишћења терена од четника у тим подручјима. Наређено је појачавање Обавештајне и Пропагандне службе. Немци, љотићевци, недићевци и белогардејци су се сукобили са Млавским корпусом да би, поред наведених циљева, заробили војводу Пазарца, команданта корпуса. Погинуло је 7 а заробљено 79 четника¹³⁴. И поред тога Млавски корпус није био уништен, а војвода Пазарац је избегао заробљавање. Месец дана касније, почетком марта, исти непријатељи, али са бугарским појачањем, поново су напали четнике Млавског корпуса у околини Петровца на Млави. Ови су, као и прошли пут, опет успели да се извуку из обруча¹³⁵. У знак освете, околна села су опљачкана и спаљена, а сељаци убијани¹³⁶. Нови сукоб између четника Млавског корпуса и немачких снага десио се 13. јуна. Том приликом погинула су 4 четника (тројица су били подофицири)¹³⁷. Немци нису хтели да одустану и већ 26. јуна два њихова пука груписана из Зајечара, Бора, Мајданпека и Пожаревца поново нападају четнике Млавског корпуса, али ови поново успевају да се извуку из обруча¹³⁸. Четири дана касније, четници су осујетили пљачку села коју су спроводили Немци и под претњом смрћу натерали их да врате отето¹³⁹.

Током марта, четници Драгачевске бригаде Првог равногорског корпуса су се сукобљавали са Немцима и Бугарима како би спречавали репресалије на њиховом терену. Један такав окршај се десио 14. марта јер су Немци и недићевци открили радио станицу Драгачевске бригаде. Тада су погинула три, а заробљена два Немца, док се пет недићеваца предало без отпора. Немци и Бугари су спровели одмазду спаливши села Горњи Дубац и

¹³⁴ Зборник докумената и података о народноослободилачком рату народа Југославије, том XII, књига 3, Војноисторијски институт, Београд 1973.

¹³⁵ АВИИ, ЧА, К-293, рег. број 3/1.

¹³⁶ АВИИ, ЧА, К-293, рег. број 4/1.

¹³⁷ АВИИ, ЧА, К-293, рег. број 5/1.

¹³⁸ Ibidem.

¹³⁹ Зборник докумената и података о народноослободилачком рату народа Југославије, том XII, књига 2, Војноисторијски институт, Београд 1973.

Толишницу, а затим стрељали 17 људи из тих села¹⁴⁰. Међутим, 30. марта, поводом исте одмазде, у Краљеву и Београду је стрељано 150 људи под оптужбом да су присталице ђенерала Михаиловића¹⁴¹. Нови сукоб између Драгачевске бригаде и Немаца одиграо се почетком јула у Лучанима. Тада су погинуо један четник и два Немца, док су четворица Немца рањена¹⁴².

У марту, Немци и Бугари на Гочу су опколили Другу жичку бригаду Другог равногорског корпуса на Гочу. Дошло је до борбе у којој су два четника погинула а исто толико је заробљено. Друга жичка бригада је успела да се извуче из обруча¹⁴³.

Немци су, током 1943. године, кад су саботаже биле у пуном јеку, са Бугарима, љотићевцима, недићевцима и белогардејцима спроводили и потере и гоњења неких четничких јединица попут Млавског, Крајинског, Церског и Јаворског корпуса и Групе Жичких бригада¹⁴⁴. Исто тако су радили на томе и да ухвате четничке команданте, војводе Калабића, Пилетића, Вучковића и Рачића, међутим то им није пошло за руком¹⁴⁵. Непријатељ је хапсио људе у Београду, околини Ариља, Горњег и Доњег Милановца, Кнића, Крагујевца, Крушевца, Обреновца, Петровца на Млави, Пожаревца, Пожеге, Тополе, Ваљева, Жагубице итд. Неки од ухапшених су били припадници четничког покрета¹⁴⁶.

¹⁴⁰ АВИИ, ЧА, К-293, рег. број 4/1.

¹⁴¹ Коста Николић, Немачки ратни плакат у Србији 1941-1944, НБС, Београд 2001.

¹⁴² Коста Николић, Историја Равногорског покрета, књига друга, Завод за уџбенике, Београд 2014.

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ Милослав Самарцић, Генерал Дража и општа историја четничког покрета, том II, Погледи, Крагујевац 2005.

¹⁴⁵ Синиша Глобаревић и Александар Настић, Четници, Београд 2004.

¹⁴⁶ Милослав Самарцић, Генерал Дража и општа историја четничког покрета, том II, Погледи, Крагујевац 2005.

Слика 4 : Недићева пропаганда против присталица Драже Михаиловића

У то време, Недићева влада је нападала ђенерала Михаиловића, оптужујући га да је гробар српског народа и да саботажама само наноси штету српском народу.

ОДЈЕК ЧЕТНИЧКИХ САБОТАЖА КОД САВЕЗНИКА И ОКУПАТОРА

Савезничка признања четницима

Велики број савезничких официра је честитао ђенералу Михаиловићу и похвалио га, сматрајући његове акције значајним за ослобођење. Ипак, последице тих успеха биле су немачке одмазде над српским цивилима. *BBC*, британска радио-станица је већ увелико говорила о ђенералу Михаиловићу као првом герилцу окупиране Европе.

Још 1941. године, када је ђенерал Михаиловић дигао устанак против окупатора, амерички председник Френклин Делано Рузвелт је изјавио да борба коју воде ђенерал Михаиловић и његови четници чине значајан допринос коначној победи над фашизмом и нацизмом, као и да су пример целом свету јер нису хтели да се предају окупатору. Рузвелт је, по реду величина у Другом светском рату, ставио ђенерала Михаиловића на треће место.

Генерал Ајзенхауер честитао је четницима, сматрајући да помажу општу ствар Уједињених нација. Том приликом, четници су названи „бесмртним борцима“.

Британски министар спољних послова Ентони Идн је изјавио да ђенерал Михаиловић и његови четници воде тешку борбу против непријатеља и захваљујући њиховој делатности, непријатељске дивизије, које су биле потребне на Источном или Египатском фронту, постале су непомичне.

Командант и шеф британске авијације у Средоземљу маршал Телдер, командант и шеф британске морнарице адмирал Харвард и командант и шеф за Средњи Исток генерал Синсек су изјавили да са дивљењем прате четничке операције које они воде, да би додали да су те операције од неоцењиве важности за њихову заједничку ствар. Телдер, Харвард и Синсек су писали, између осталог, какву су улогу одиграли Михаиловићеви четници уништавањем транспорта, који су били потребни Немцима, који су се тада налазили близу Каира и претили да освоје Египат.

Генерал Вале, у име Врховне команде Британске империје, такође је честитао ђенералу Михаиловићу и његовим четницима који се боре под тешким условима и нада се да ће доћи дан када ће уједињене четничке снаге заувек уништити непријатеља. Том приликом,

четничка војска је названа „српском армијом“. Генерал Вале је такође сматрао да су Михаиловићеви четници били најважнији фактор у борби против Ромелових снага у Северној Африци.

Вођа француског покрета отпора, генерал Шарл Де Гол похвалио је ђенерала Михаиловића јер представља симбол најчистијег патриотизма и највећих војничких врлина, затим непрестано се бори против окупатора припремајући му на тај начин коначан ударац који ће довести до ослобођења Југославије. На крају је одликовао ђенерала Михаиловића Ратним крстом са палмама.

Ђенерала Михаиловића су похвалили и генерали Александер, Жиро, Окинлек и Ален Брук, затим Самнер Велс и лорд Селборн. Овај први је, између осталог, поклатио ђенералу Михаиловићу сребрну табакеру са посветом. Амерички генерал Патрик Харли, лични изасланик председника Рузвелта, сматрао је да су оцне америчке и британске владе у вези ђенерала Михаиловића и његових четника истинске, јер су они заслужни за успехе Савезника на европским и светским ратиштима.

Амерички председник Хари Труман посмртно је 1948. године одликовао ђенерала Михаиловића орденом Легије части за све заслуге које је учинио Савезницима у току рата.

Четничке саботаже на пругама инспирисале су америчку филмску кућу „20th Century Fox“ да 1943 године сними филм о четницима под називом „Chetniks! The Fighting Guerilla“. Ђенерала Михаиловића играо је Филип Дорн, а редитељ филма био је Луис Кинг. Исте године, британска филмска кућа „Ealing Studios“ је, у режији Сергеја Нолбандова, снимила филм „Underground Guerillas“ А.К.А. „Undercover“ који такође говори о четницима и њиховој борби против окупатора.

На овом месту треба споменути и југословенску радио-станицу „Карађорђе“ са тајним седиштем у Јерусалиму која је, између осталог, нападала и исмевала маршала Ромела. Такође, ова радио-станица је пренела и похвале које је ђенерал Михаиловић добио од савезничких команданата. У својим првим емисијама, радио-станица „Карађорђе“ је славила успехе Савезника у Северној Африци и наговештавала да ће Хитлер, Мусолини и њихови сарадници ускоро бити побеђени. Прочитан је и телеграм ђенерала Михаиловића маршалу Тедеру, адмиралу Харвуду и генералу Александру у коме је честитао победу над

Немцима на Средњем Истоку и што су савезничке снаге победоносно довеле своје трупе од Ел Аламејна до Ајгеле.

Хитлер о саботажама на српским пругама

Интересантно је да је Адолф Хитлер у свом говору на нову 1943. годину изјавио да је пораз Ромелових трупа у Северној Африци уследио због саботажа на пругама које су изазвале четничке снаге Ђенерала Михаиловића. Хитлер је сматрао да је то успорило снабдевање Ромелових снага на северноафричком фронту, и да те диверзије могу да ометају и снабдевање немачких снага на Источном фронту. Такође је био свестан да су то систематска и технички софистицирана дејства, убојитија од обичних заседа и уништења неких објеката коју изводи група сељака. Плашећи се да ће доћи и до савезничког искрцавања на Балкан, Хитлер је наредио да се на подручју Југославије изведу немачке операције „Вајс“ и „Шварц“ чији је циљ био уништење устаничких снага и спречавање савезничког искрцавања на јадранску обалу, које се на крају није ни десило због промене стратегије савезника и њиховог окретања ка Титу и партизанима.

Још 23. септембра 1942. године дошло је до сусрета Хитлера, немачког генерала Глеза фон Хорстенауа, румунског председника владе Михаила Антонескуа и усташког лидера Павелића. Између осталог, Хитлер је изразио забринутост због проблема осигурања безбедности главних саобраћајница, јер њихово даље угрожавање директно штети немачким војним напорима.

ЗАКЉУЧАК

Победници у Другом светском рату су извршили ревизију историје и убедили широке народне масе у исправност њиховог покрета. Четници су сматрани колаборационистима, издајницима, ратним злочинцима, а четнички покрет и све што је чинио током година окупације је маргинализовано. Сведоци четничке борбе после ослобођења били су застрашени, ућуткани а данас је тешко наћи живе протагонисте ових дешавања од пре више од седамдесет година. Послератне генерације су одрастале са искривљеном истином да су једино партизани били антифашисти, а четници су квалификовани као издајници. У таквој атмосфери и паушалним оценама победника сакривене су објективне чињенице које се односе на допринос четника не само на локалном нивоу. Њихов допринос се може сагледати тек кроз ефекте које су четничке акције имале на развој ситуације, односно снабдевање осовинских снага у Северној Африци.

Афричко ратиште је било значајан фронт и за осовинске и за савезничке снаге. Од 1941. па све до 1943. кад су савезници однели коначну победу на овом фронту, борбе су се водиле са променљивим победником. Енглези су пружали жесток отпор Мусолинијевим снагама у Северној Африци, због чега је италијанска војска је била пред катастрофом. Хитлер није могао да допусти да његов савезник Мусолини буде поражен на тако важном фронту. Због Суецког канала, извора нафте, Блиског и Средњег Истока, за Хитлера је пораз у Северној Африци био неприхватљив. Зато од 1941. шаље појачања Италијанима, не само у техници и људству-шаље им и свог најбољег ратног стратега Ромела.

За осовинске снаге веома је важно, с обзиром на место фронта, да обезбеде континуитет у снабдевању и осигурају линије снабдевања својих јединица. Најкраћи пут ишао је железницом преко Србије ка Солуну, а одатле на север афричког континента. Зато су окупационе снаге посебно обезбеђивале пругу која кроз Србију иде ка Грчкој.

Управо из тих разлога четничке саботаже на пругама Србије током 1942-1943. имају непроцењив значај за развој ситуације на ратишту и односа снага на фронту Северне Африке. Оне су у великој мери угрозиле снабдевање осовинских снага, ослабиле њихов положај, али и на посредан начин допринеле њиховом поразу у биткама код Ел Аламејна. Између осталог, као што је изјавио официр Реј Брок, саботаже су онемогућиле Немцима

да заузму Каиро, па самим тим и да овладају Средоземљем. Потом савезници крећу ка Италији, па је ова држава, једна од сила осовине, била приморана на капитулацију.

Највеће успехе четнички покрет у Србији је и остварио баш у том периоду. Поред тога што су уништавали главне пружне правце и возове ка Грчкој, четници су ометали и уништавали везе, пошту, индустрију, пољопривреду и подстицали Србе на отказивање послушности Немцима. Циљ је био да ометају деловање окупатора и да му ослабе логистику. Иако су се четници трудили да спрече немачке одмазде, или да бар ублаже немачке репресалије, Немци су тада, у знак одмазде, побили велики број Срба, међу којима је било и четничких симпатизера, али и велики број недужног цивилног становништва.

Истовремено, четници су својим саботажама показали да су уз Американце и Британце, те да их сматрају својим савезницима. Својим често ризичним акцијама су омогућили савезницима да зауставе маршала Ромела у његовом походу кроз Северну Африку. Остаје питање да ли би догађаји имали другачији ток да четници нису спроводили саботаже и нанели озбиљне губитке Немцима. Можда би исход Другог светског рата био другачији. Постоји, међутим, и могућност и да би Западни савезници ипак победили, али тек 1944. године.

Саботаже на пругама су се углавном базирале на кварењу локомотива и вагона, како Немци не би открили да су штете проузроковане саботажом. Такође, четници су на тај начин долазили до велике количине оружја, муниције и других потрепштина без којих је оружани отпор немогућ. Иако су добијали ратне потрепштине од Британаца, то није било довољно. Циљ интелигентних саботажа био је и спречавање немачких одмазди над српским цивилима.

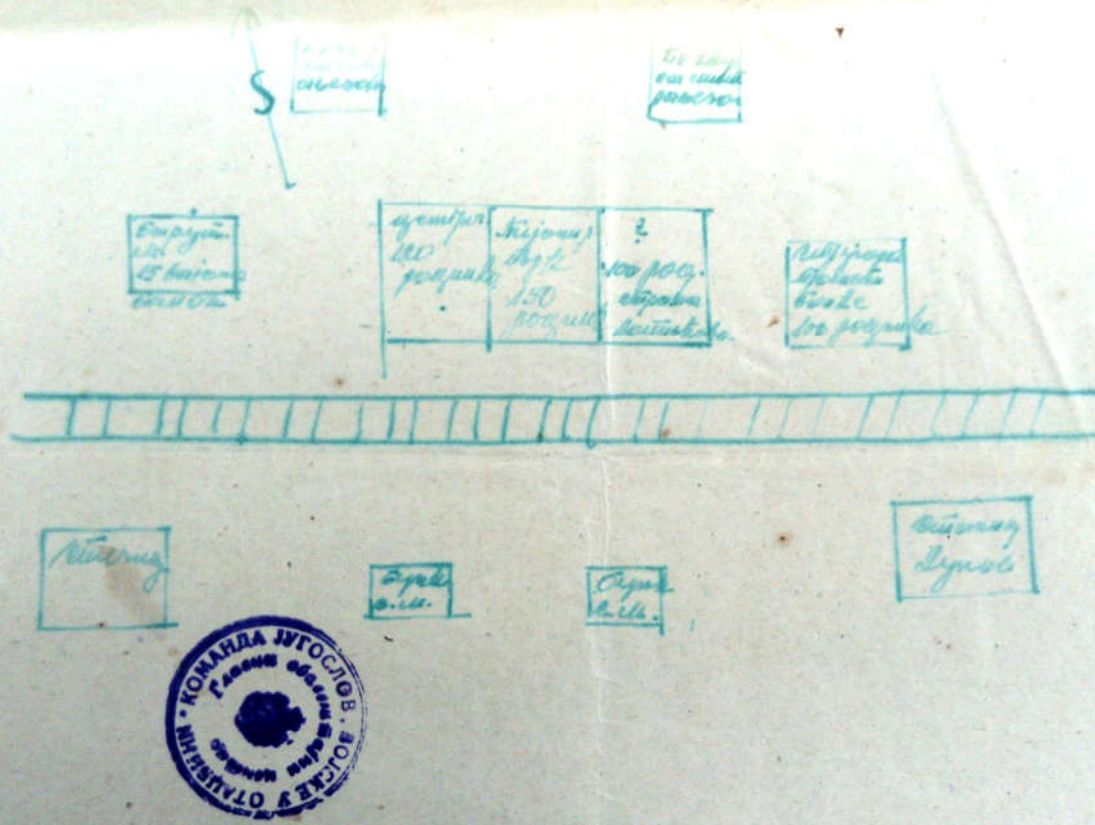
Ове саботаже биле су пропраћене немачким операцијама против четника. Немци су знали да код Срба влада антинемачко расположење, па су радили на томе да униште четничке снаге. Један од разлога за то био је и да спрече и онемогуће саботаже на пругама, како се не би угрозило снабдевање немачке војске на фронтовима. Иако су Немци нанели одређене губитке четницима, нису успели да постигну значајније циљеве, међу њима и заробљавање четничких команданата.

Узроци пораза Ромелових трупа у Северној Африци били су бројни: недостатак горива за тенкове, недостатак хране и лекова за немачке и италијанске војнике. Паралелно са борбама у Северној Африци, англо-америчка авијација је бомбардовала пруге и железничке мостове у Италији и Бугарској с циљем да осујете слање помоћи Немцима. Захваљујући победи код Ел Аламејна крајем октобра 1942. године, англо-америчке снаге су преовладале Средоземљем и добиле велике залихе ратних потрепштина, и тако су с лакоћом наредне године заузеле и Тунис.

Током борби за Северну Африку Немци су имали велике губитке (нпр. од 3000 тона бензина, Немцима је стигло свега 400 тона, што је директно утицало на мобилност оклопних и других механизованих јединица) а за то су у значајној мери заслужни четници који су у Југославији вршили саботаже на пругама и уништавали железничке мостове, као и возове са оружјем, муницијом, бензином, санитетским материјалом и другим потрепштинама за немачке трупе.

Проблем у изучавању ове тематике су пре свега извори, а установе које имају документацију о овим догађајима нису их обелоданиле до данас. Рад није имао за циљ да ревидира историју, већ да допринесе објективнијој и свеобухватнијој слици о отпору у Србији за време окупације.

ПРИЛОЗИ

Прилог 2: Немачки бункери поред пруге Београд - Ниш

for Dietrich Br. 74

Ln. Nepth. Tran. Lagodina

[illegible]

Данное соглашение является частью
договора между: Лавов Ним и Лавов Ним
Лавов Ним - Лавов Ним за Лавов Ним
Лавов Ним

Bundax

Прилог 3: Садржај немачког транспорта који је ишао пругом Београд – Ниш од 15. до 23. маја

1943. године

for Dietrich Br. 78

Lr. Nephr. Tron.

[illegible]

Dr. Wm. S. S. S.

X = $\frac{1}{2}(\text{hydroxyl}) + \frac{1}{2}(\text{phenol})$

Прилог 5: Садржај немачког транспорта који је ишао пругом Београд – Ниш током 31. маја и 1. јуна 1943. године

1. Noću između 18 i 19. ov. mes. na otvorenoj pruzi između Grčke, Poljanke i Velike Plane sudarila su se dva vojna transportna vozova. Jedan od njih je se zapalila municija koja je bila u vagonima. Krivac je bilo 12 mrtvih koje Nemaca sprovednika vozova koje su bili u vagonima. Jedan od njih je još pronadjena, misli se da su izgoreli među vagonima. Transportni vozovi su obustavljeni na tome mestu. Krivac je bilo 12 mrtvih. Transportni vozovi su vojskom upućivani su preko Hale. Krivac je bilo 12 mrtvih. Ograda, prema Nišu. Saobraćajni činovnik mogao bi krivac za ovaj udes odmah je po udesu pobeo i do danas nije pronađen.

2. Na dan 19. ov. mes. otišao je iz Beograda za inostranstvo brat ljub Jovanović, sa celokupnom njegovom porodicom, ženom, ćerkom i svastikom. Sa sobom je poneo oko 12 velikih kufera potpuno upakovanih sa raznim stvarima. Iz kase Uprave grada iz poverljivih kredita odneo je šest miliona dinara. Smatra se da je odneo i veću količinu zlata, jer je imao pri- like da do njega dođe pošto je saradivao u pljački jevrejske imovine. Po beogradskim radnjama a naročito kod Mitića plaćao, već je po negde da- vao je što je stigao ali apsolutno ništa nije plaćao, već je po negde da- vao pismeno da će platiti posle rata a negde ni to nije davao. U ostalom tako je radio veliki broj činovnika na položajima naročito u upravnoj struci.

Jovanovićev poverljiv čovek rekao je da Jovanović ide u inostran- stvo u naročitoj misiji i da treba za 15 dana da se vrati, ali je palo u oči da on odlazi sa celokupnom porodicom i prtljagom.

3. U toku 22 i 23. ov. mes. kroz Beograd od Grčke je prošlo 22 komplet- na vojna voza sa celokupnom opremom u pravcu na sever. Ovo su sve nemač- ke trupe obučene u žute uniforme, za koje kažu da se hitno prebacuju za istočni front-u Rusiju-. Smatra se da su ove trupe bile na Kritu i u Af- rici.

4. Na dan 25. ov. mes. u Mladenovcu jedna žena-partizanka-iz automat- skog revolvera smrtno je ranila jednog nemačkog majora-veterinara i je- dnog nemačkog peručnika lakše ranila a jednog četnika ubila na mestu po- je okrenula revolver te i sebe ubila. Major je posle 2 dana umro od rane. Zbog ovoga je dovedeno u Mladenovac iz Beograda 45 taoca i u Mladenovcu odvojeno 5 te streljano ukupno 50 taoca. Među ovim taocima najviše ima pristalica "Čičinih".

Noću između 25 i 26. ov. mes. u žel. stanici Kovačevac kod Mladenov- ca, partizani su razrušili kesplozivom 3 komada skretnica, zapalili arhi- vu u opštini Kovačevac. Tom prilikom, očevidci kažu, da su partizani pre- tilili Dražinim pristalicama da će ih sve poklati i nazivali "Čiču" izdajci- com i t.d. Među pristalicama komunista i ovde u Beogradu sve se više ši- ri mržnja na Dražu i njegovu akciju, tako da je danas mnogo veća propa- ganda među komunistima protivu Dražine akcije nego i protivu Nedića i njegovih trabanata. Oni otvoreno govore danas da će u odsudnom času oni jedinog opasnog protivnika imati Dražine pristalice kojih se oni najvi- še i plaše, znajući da je Draža uhvatio dubokog korena u narodu i da će to biti jedina organizacija u koju upire svoje pogleda ceo Srpski narod.

U prošlom pismu sam javio da su se komunisti, pošto su rasterani po unutrašnjosti zemlje, sada se pod raznim prikrivenim vidovima, okupili u Beogradu, gde imaju svoju vrlo dobro izvedenu organizaciju po sistemu dvojki i trojki. S toga je naročito podvučeno da se mora obratiti naro- čita pažnja na Beograd u kome stvoriti što bolju našu organizaciju ko- ja će u danom momentu, uz pomoć etuda, prigraditi najvažnije ustanove u svoje ruke: radio stanicu, telegrafsko-telefonsku centralu, poštu, Upravu grada, žandarmeriju i t.d. Zbog ovoga sam naročito i naglasio u prošlom pismu da je potrebno nastati na sprovođenju nama sigurne organizacije u Beogradu.

Juče sam imao sastanak sa g. Dušanom Popovićem p. poručnikom, ko- ji je, kako on reče, došao sa Goča od generala g. Trifunovića i da ima za- zadatak da sa njim direktno održava vezu pomoću jedne tajne radio sta- nice. On tu vezu održava više od 3 meseca. Na sastanku mi je rekao da se kako je on obavešten, radi na izvesnoj organizaciji rezervnih oficira ko- ne žele da se vežu ni za "Čiču" i njegove pristalice niti za komuniste a ni za današnje na koje od grupa koje saradjuju sa Nemcima. Po toj nji- hovoj zamisli oni bi se priključili akciji onih ljudi koji budu potpu- no nacionalno ispravni i pokazali na delu da rade samo za dobro srpskog naroda. Čak mi reče da je se sa takvom jednom organizacijom rezervnih of- icira saglasio i major Žarko Todorović. Ja sam tražio da se sastanem sa g. Todorovićem ali do sada nisam došao u vezu sa njim već sa majorom g. Pavlom Babićem. G. Babić mi je i rekao o postojanju nekog vojnog štaba ovde ali mi je do sada nije doveo u vezu sa njim. Nije mi mogao reći ni o tome dali je g. Ž. Todorović zbilja dao saglasnost za organizaciju rezer-

nih oficira nezavisno od naše organizacije.

Danas sam se sporazumeo sa g. Popovićem da u četvrtak 31. ov. mes. odemo zajedno na razgovor sa ing. Stojanovićem, o čemu ću naknadno obavestiti.

5. Danas su izjutra pojavili se izlepjeni plakati u kojima se saopštava građanstvu, pod potpisom g. Badera, glavnokomandujućeg, da su u jednom plakatu da su ubijeni 50 lica; 40 komunista i 10 vidjenih građana iz Mladenovca, kao odmazda što su 25. ov. mes. ranjena 2 nemačka oficira u Mladenovcu, o čemu da ako koji od oficira Stojanović ranjena da će biti streljano još 50 taoca, koji su, kako se kaže, Stojanović; u drugom plakatu saopštava se da su streljani 250 lica, pristalica Draže Mihailovića, a toga što su četnici ubili 4 Nemca i 2 Stojanović organizacije "Tot" kod Jošaničke banje. Među tih 250 ubijenih citiraju se imena "vođa" organizacije, sve aktivni oficiri.

Kada uzmemo u obzir da je danas sve češće aktivna sabotaža i na železnicama i na putovima, kao i po raznim preduzećima koja služe okupatoru i njegovim vojnim potrebama, koja se sprovodi na razne načine i u raznim oblicima, i da za sve vrste tih sabotaža treba da padaju glave taoca-naših pristalica onda smatram da bi trebalo naročitim cirkularom obavestiti sve četničke odrede da strogo vode računa da nigde ne padnu u priliku da moraju da se predaju. Ili ako baš i dođu u takvu priliku onda da gledaju da u manjem broju padaju u ruke a naročito da druge ne ođaju da bi tobož spasli sebe, pošto inače sebe na mogu spasiti. Slučaj sa Cveticom četnikom koji je uhvaćen na svadbi u selu Majdanu i u istom selu i obojen. Medjutim najveći broj sabotaža sprovode partizani-komunisti, a kao odmazda za to stradaju naši ljudi.

6. 1. ov. mes. u selu Krivom Dolu, kod Grocke, pod predvpdjenjem Strahinje Janjića Nemci su izvršili pretres i pronašli oružje. Zbog ovoga su streljali 15 vidjenih domaćina iz tog sela i na zahtev Janjića trebalo je zapaliti sve selo ali jedan nemački podoficir nije dozvolio. Ipak su zapaljene 3 kuće.

7. Od poverljivog lica dobio sam obaveštenje o udesima na prugama, koji su sledeći:

a. U stanici Kraljevo, 4-XII-voz br. 265 naleteo na lokomotivu, izazvao šteta i ometan saobraćaj;

b. Dana 4-XII-voz br. 155/II naleteo preko skretnice i iskliznuo-prisinjena šteta i sprečen saobraćaj;

c. 13-XII-u stanici Kragujevac isklizla lokomotiva-sprečen saobraćaj i učinjena šteta;

d. 15-XII-sudar vozova M. 182 i M. 189 na izlazu stanice Kusačak. 12 mrtvih i šteta velika prekid saobraćaja 14 časova;

e. 14-XII-isklizla lokomotiva voza M. 154 u stanici Vel. Plana. šteta je velika i smetnja u saobraćaju 8 časova;

f. 17-XII-kod voza M. 389 slomila se osovina na kolima, smetnja u saobraćaju i šteta bila;

g. 19-XII-između Užica i Stapara isklizla kola voza 311. Smetnja u saobraćaju bila 5 časova;

h. 20-XII-u stanici Paraćin isklizla kola, saobraćaj ometan;

i. 22-XII-u Čupriji naletela lokomotiva na kola, saobraćaj ometan;

j. 23-XII-u stanici Vel. Plana naleteo voz M. 157 na lokomotivu, smetnje u saobraćaju bilo;

k. 25-XII-u stanici Brgule slomila se osovina od kola, smetnja u saobraćaju bila;

l. 25-XII-u stanici Kovačevac demolirane 2 skretnice od nepoznatih lica, kao i svi aparati, smetnja u saobraćaju bila;

p. 18-XII-sudarili se vozovi br. 161 i 174 između stanica Palanka i ukrsnice M. Plana, smetnja u saobraćaju trajala 14 časova. 12 mrtvih od ekplodirane municije u vagonima.

8. Danas 31. ov. mes. ujutru su se po Beogradu pojavili plakati u kojima se obaveštava da je ubijen onaj nemački vojnik koga su početkom ovog meseca odveli u Šumu kod Brusa, zbog čega je streljano još 30 lica komunista i pristalica Draže Mihailovića. Dakle sama nemačka komanda zna da je to delo komunista pa se zato ipak streljaju Dražine pristalice!

Prema tome za ovog vojnika streljano je ukupno do sada 50 lica!

9. Jutros rano bio sam na sastanku sa Popovićem kod ing. Stojanovića radi razgovora po pitanju okupljanja rezervnih oficira u Beogradu u vezi napomene u tač. 4 ovog izveštaja. Razgovoru je prisustvovao i u d. bati učestvovao i Dr. Popadić, rez. major-načelnik Min. poljoprivrede u p. ziji. G. Popadić je odmah se saglasio sa mnom da pokrenuto prikupljanje i organizacija rez. oficira u Beogradu treba da bude vezana za četničku a ciju odnosno sada za Dražu kao jedinog eksponenta nacionalne akcije. Medjutim g. Stojanović još nije se definitivno odlučio na takvu organizaciju, jer po njegovom mišljenju nalazi da bi oni samo trebali da se pri-

SW-1084

S-1084

Br 22 14-25 maja Jedan naš železnički
organ na Homolu moli vezu sa našim centralnim
železničkim organom radi potpune organizacije
na železnicama u pogledu postavljanja konvoja
mroza i stanica na celokupnoj teritoriji. Mi
organizaciju na železnicama izvesti je
Herman te da koji došlo do mira. Plazina
trebalo bi da se Herman, što u kated
i taj tri sastanka kod Hermana.

VOJNO-ISTORISKI INSTITUT
ARHIVA NEPRIJATELSKIH

Br. Reg. 30/6
100

Zemlja sačinjena od 140 od 27-5-43. od Hermana
za razgovor.

(Herman - Radoslav Duric
+ Ante - Petar Milicevic
+ Zolca - Mihailo Markovic
Felix - Zvonimir Muckovic)

Прилог 8: Железничко одељење на Хомолу тражи везу са централним железничким органом ради
организације на железницама

ОПШТА СИТУАЦИЈА

128
S-W 2275

Обзиром на важност и чвориште Ниша и нишке области потребно је одмах преузети све мере да се рад настави свуда и оживи тако да нас догађаји не би изненадили-подвлачим нарочито да се треба добро осигурати са бугарске стране од њихових комуниста. Имао сам неколико састанака са људима отуда и они су ме уверили да су комунисти тамо јако развијени и вешто прикривени и да чекају моменат за акцију. Ја сам и пре погибије М. Ређића тражио неколико пута да се пошаље један виши официр за целу област са седиштем ван Ниша, што ми је пок. Радон и обећао и казао да ће ми довести неког ковичког потпуковника да он предузме целу област, јер је видео да је и у другим срезовима, као Алексиначки, сокобањски и Рибарска бања, слабо спроведена организација. Верујем да би тога учинио да није погинуо.

Молим да се овој области посвети нарочита пажња јер је после Београда, најважнији центар железничке мреже и друге стратегиске важности. Не треба да се заварамо да је стање у осталим крајевима боље-поћи по другим областима, стање је теже, узети у обзир места дуж главне пруге као што су Алексицац, Параћин и остало-ту свуда провејава дух Драже Михајловића-али није се спремило за акцију оне врсте која би требала за дани моменат.

Постављањем за команданта генерала Трифуновића, није се осетила нека нарочита живост/бар док сам ја био слободан/јер он лично, обзиром на чин, /који је после слома нарочито непопуларан/није више тај који ће зрачити као до 6 априла. Потребно је по моме мишљењу да он лично зађе и обиђе целу територију-упозна се са водећим официрима и да им личне инструкције и са тиме учинимног, да се постојеће несугласице ублаже или сасвим изгубе. Овом питању, молим, не замерити што га ја нарочито истичем, али из више разлога подвлачим, јер сам лично са више страна чуо ствари које иду у прилог мог мишљења. Сматрам да сам мајор Ђурић није у могућности из многих разлога да водице у Јужну Србију са залеђем и околине Источне области. Сматрам да је то и технички немогуће према склопу самог терена.

Што се тиче пруге Београд - Ниш и даље, она је свуда обрађена али не активношћу центра-Београда, јер се отуда не осећа никаква живост. И овом питању посветити пуну пажњу.

Познато је да су Немци дуж целе главне пруге подигли бункере које од Београд до Лапова чувају сами а све остале чувају Бугари, те према томе пругу моћићемо са добром организацијом примити на употребу одмах а да непријатељу не дозволимо да је руши и уништава. За ситуацију према Лесковцу, Власотинцима и осталом подноси извештаје Мајор Ђурић-док сам ја био слободан обилазио сам врло често и стајли смо врло добро.

За стање према Зајечару-Неготину, Крајина, примио је мајор Љуба Јовановић и он општи са Хомољем и казао ми је да он о свему води рачуна и он ме уверавао да је стање задовољавајуће и да не бринем.

128
219-2
125

Јелена Јончић и тврди да сте Ви одобрили. Да ли је Вукојичић у организа-
цији. Хитно.

✓ Бр. 612 од Феликса. - Са Карлом сам био лично 4-тог. Све вести о предаји
и хапшењу интриге. Станица била у дефекту. Сада је све у реду. Спремни смо
за пријем оружја на Равној Гори.

✓ Бр. 613 од Валтера. - Други изасланик Николаја и Јосифа да се утврди лозинка
за људе који им се упућују са наше стране. Усталио сам лозинку: "Петар Ка-
раборевкић". - Валтер.

✓ Бр. 614 од Валтера други. - Група "Река" је група хрватских официра која се
је ставила на расположење преко п. пук. Пирца. Објављивање извештај групе
"Река" примљен. Треба да им послужи као доказ код осталих официра војних
да приступе, да су они занета у вези са командантом. Хитно.
8-IX-1942 г.

✓ Бр. 615 од Густава. - Вашу депешу Густав кеј 2 ни по други пут нисам могао
прочитати. Мора да је грешка у шифри. Покажите исти садржај под шифром 1.
Како да тумачим Ваше упорне лутње. Одговорите на моје досадање депеше да
би могли ићи по Роксанду. Поздрав.

✓ Бр. 616 од Густава. - Од последњег разговора са Вама до данас нисмо од Вас
добили вести, ни ваздухом ни куририма, нити одговор на наше депеше. Зато смо
одложили пут са Роксандом. Хитно јавите ситуацију код вас и да ли можемо
са Роксандом преко Брестовца. Чим одговорите идемо по Роксанду.

✓ Бр. 617 од Густава. - Пред полазак јавићемо депешом да би нас Пера дочекао
колима у Брестовцу ако се може онуда. Црвеним свде. Путен условно. Чини сам
непосредно обавестио о његовој мисли. Ваш брат у логору на сајмашту.
Очекује пут са Немачку. Прима храну од Ваших. Поздрав.

✓ Бр. 618 од Илијева. - Цео народ Ист. Србије честите данашњи празник и оче-
кује од Вас сунце слободе. Сичина.

✓ Бр. 619 од Илијева. - Извршите бомбардовања у Србији и подигните морал народа
и веру у савезнике. Поручите пруге да се жито не износи. Казнена експедици-
ја од две дивизије спрема се за нас. Сичина.

✓ Бр. 620 од Густава. - Депешу број петсотринаест нисам разумео. Писана дуплом
шифром. Путајем са Салом Херману. Јавите преко њега шта желите. Вама супруга
ухапшена у суботу од Гестапоа а деца остала код куће. Интервенисао сам
преко Ханса.

✓ Бр. 621 од Хермана. - Кретање непријатељских транспората. Ка Скопљу: 31-вог
ваг. 29 вагона муниције и 49 камиона. 1-вог IX. 32 вагона бугарских полица-
јаца, 55 цистерни бензина, 48 камиона, 46 вагона муниције, 10 вагона Немца
и 20 вагона вихове спреме. 2. IX. 124 камиона. наставак. -

✓ Бр. 622 од Хермана. - 98 цистерни, бензина, 33 вагона Бугара, 3. IX. 37 вагона
Бугара и 20 вагона бензина у бурадима. Ка Нишу: 3. IX. прошао са југа један
воз са 40 лаких камиона. Извештаје слажу периодично јер треба времена да
стигну до мене. Организоваћу центар и на Ибарској прузи. -
9-IX-1942 г.

✓ Бр. 623 од Хермана. - Орел одржава везу са Миланом Пећанцом и тиме се
компромитије. Његови људи мешају се у Радојевића реон. Скрените им пажњу.
Буре Пековић командант 11. добровољ. одреда у Ариљу. Јавите његово држање
да би знали шта спрема неким његовим људима овде. Према неким подацима,
Дотићевац, капетан Ивановић последње време у Београду. Прикупио ствари
и наводио одио у Горњак, где је сада не знам.

Бр. 624 од Хермана. - У Лесковцу дошао жанд. поручник Драгослав Ј. Митић.

Прилог 10: Извештај мајора Ђурића (Херман) о кретању немачког транспорта кроз Србију 9.
септембра 1942. године (бр. 621 и 622)

Бр. 1202 од Дитриха.- Караџић је тражио од Топузалије 200.000 а не 20.000 динара да ти не би давао злато за лире, кад и тамо нду српски динари. Тражио је остало. Топузалија има од Родрига овлашћење да прикупи новац и од тог новца да се. Бојовику узео 50.000 динара, јер му је то писмено наредио чика Пера.

Бр. 1203 од Родрига.- Виа Феликс.- Западна Србија организована: Церски корпус Рачић, Јадарски Пантелић, Ваљевски Паленковић, I. Шумадијски мајор Милошевић, II Шумадијски мајор Смиљанић, Меравски мајор Михајловић, Ђосић, Додик, Ужицки капетан Митић, Дрински група мајор Митић. Молим да се одложите са постављеним командантима корпуса, сви елитни официри и Ратгорци. Павловић

Бр. 1204 од Родрига виа Феликс.- По Вашем наређењу предлажем да се Дрена стави под команду штаба 12, 43 и 45 за организацију а за операције Нинавски оперативни правац. Павловић.

1. октобар 1942. год.

Бр. 1205 од Илијева.- Састанамо да су комунисти у области Чачка и Ужица поново оживели. Састанци се стално одржавају. Синиша.

Бр. 1206 од Илијева.- Припреме за пребацивање у Румунију мајора Ристита са још једним официром и подофициром и р. станицом завршене. Чекамо само да радије Лондон објави поруку: Пуку сарадњу броју 707", што ће бити знак, да је мајор Ристит заиста од наше стране послан.

Бр. 1207 од Илијева.- Данс је дошао код легалног капетана Марита који је по мом наређењу отишао у Буму, један немачки мајор из београдске Фелдкејса да, да преговара да се Марит врати. Наредио сам Мариту да је услов за врата не повлачење немачких трупа из Хомола и њихов ограничени покрет саме комуникацијама. Имам утисак да су овдашње немачке трупе пренагледе са покушајем разоружања легалних четника, а да они у Београду нису зато, вероватно због заплет са Турском. Поздрав Синиша.

Бр. 1208 од Илијева.- Данс стигли курири из Бугарске. Генерал Листа има 200.000 војника. Груписање завршено према Турској граници да ради где ради диктаторски мостове на Арди и Марици као и бункере на самом гарничком фронту. До сада направено 700 бункера и вели број путева. Наредна мобилизација неколико година. 3. пук у Видину мобилисан. Позвати сви стручњаци, механичари, шофери итд. Одзив слаб и поред строгих намера. Наст.

Бр. 1209 од Илијева.- Наст. Због наређене мобилизације, велики чланова земборади, странке похапшени. Они који су пуштени из затвора немају смелости да ма шта предузму, међу њима и др. Ронгачев лични пријатељ Димитрова два. Група која је пошао на границу ради састанка са њим ухапшен упути. Пох војни суд стављен стављен је командант 35 пеша. пука Вратце, који је био у Крагујевцу. Делио становништву намирнице. На турској граници ухваћен је један енглески поданик са новцем за бугарске револуционаре. Режим је немилосрдан према противницима. Немци желе да поставе нову владу са чувеним кривком генералом Жековим. Мин. војни помиње се вау. Луков, противник српско-бугарског зближења. Наст.

Бр. 1210 од Илијева.- Наста. Група Полемски, наш стари курур и познаник, изгледа да је ових дана ухапшен. Младену Костову поручио сам да организује саботажу на бугарским железницама, пошто је он железничар. Дата су упутства за саботажу.

Бр. 1211 од Илијева.- Немци су покупали разоружање легалних четника у Хомола не четници су се замакли. Почели су да шаљу агенте по селима, у цивили. Наредио сам летелим јединицама њихово уништење. Да ли наша летела бригада да повремено узнемирава непријатеља, без обзира на репресалије или да и даље да останемо невидљиви и неактивни. Активност наша корисна би била ако се предвиди наша скоро акција, иначе водила би по свом залагању оми масовном уништењу становништва. Синиша.

Бр. 1202 од Илијева.- Једно надлетање и бомбардовање места на комуникацијама Пожаревац, Бор и Зајечар, било би довољно да се радници разбеже

Бр. 1233 од Хермана. - У већи број тражица поздрављених у Ј. Србији за аген-
те на Солуна, молим вас да ми податке о неким у Грчкој, Јазити
да би ланаре Кукуниса упутно на ант.

Бр. 1234 од Хермана. - 21-вог. IX. прошли су следећи непријатељски транспор-
ти, у композицијама од 27 вагона Италијана, 20 вагона немачких, 22 ваг. бен-
зинских у буради, 53 ваг. муниција, 29 ваг. угља, 28 ваг. Немача и 20 ваг. бензинских
у буради, 33 ваг. равне опреме. Све од Ниша ка Скопљу.

Бр. 1235 од Хермана. - 22. IX. прошли су од Ниша ка Скопљу непријатељски
транспорти у следећим композицијама од 39 ваг. Немача, 33 ваг. бензинских у бу-
ради, 58 ваг. сламе, 4 ваг. тенкова, 28 аутомобила, од Скопља ка Нишу 3 ваг.
Немача. Изнаментај од наших железничара.

Бр. 1236 од Илеше. - Већи број легалних официра у Београду, да би доказали
припадност нашој страни, причају многе детаље које знају, да би им се
поверљиво, што иде на штету тајности. Снажно.

Бр. 1237 од Илеше. - Сабатажа на железницама наставља се успишно. Последњих
дана у Београду и Београдској железници су 2 локомотиве. У Београдској
железници судар возова са Италијанским возовима. У Смед. Паланци налетео воз
на 1 вагон на отвореној прузи. Код Сталева возови на вена ватик са муни-
цијом. Завршава се састав ватик у саобраћају. Локомотиве се кваре и возови
се откажују. Вагони се набацују на саобраћаја. Куглице чине своје. Пес. Снажно

Бр. 1238 од Алфред. - Милош Јанковић ме је веома упућено ставио у везу са
једним Италијанским официром. Овај тражи од мене податке о Мачковцима
и о партизанима. Пристао сам али без обавеза. Било ми омогућено бурење,
било спреман. Добро је покушао да ступити у везу са Мачковцима преко
мене. Он је веома непогодан за на какав рад у Дубровнику јер је сувише нео-
познат и не познаје менталитет. Молим да му се забрани свака иницијатива
и рад у Дубровнику где не би требало нити предузимати без мог знања.
Имени у везу и Мачковце и партизана. Да ли сте примили моје писмање од
31. вог и од 1. IX. Онда се налази Нико Свилекос на везу са Италијанцима.

Бр. 1239 од Јозефа. - У Београду наша војна организација развија се и нап-
редује веома добро. Ради се у духу мог ранијег писмања. Дешава се у везу
са Делитом, да он драгоцене упутства. Био сам и код Древе на његовом по-
лизу. Несугласице са цивилним у штабу настале су зато, што они желе да воде
главну реч и да дају правац организацији. Они су из Српског клуба, и остали
грађани других.....

Бр. 1240 од Јозефа. политичких групација. Не желе сарадњу са њима
већ само са војницима. Они то неће никако да разумеју. Без мог знања
ухватили су везу са Древом и тражили неке цифре и овлашћења. Овлашћење има
штаб 2 и нико други. Од Древе добили су цифру за непосредно општење с њим.
Молим да се побрине употребе р. станице стави под његову команду да
бих спречио непосредну.....

Бр. 1241 од Јозефа. - Везу цивила и Древе. Иначе ми је немогуће да држим ситу-
ацију у својим рукама, ако свако врши како хоће. Цивили желе да преко
лево војничке улазе у своје руке и спроведу своје политичке програме.
Најбољи пример овог је Андрија. Ја те непосредно са срп. кул. клуба не
могу дозволити. Зато им и нисам погодан. Код Древе одвели су и предложе-
ли.....

Бр. 1242 од Јозефа. - да се на моје место одреди мајор Теза Милојевић.
Он је доста а био неактиван, па сада жели на готовом да се ангажује. Ово
одмах треба спречити, јер хрљиве утиче на морал наших људи. Иначе код мене
све добро, и да нема прегена власти и интрига ових цивила, било би још боље.
За проф. Павловића овде сви кажу да је у Лондону, и да се студ. јавља
преко р. станице неким предавањем.

Бр. 1243 од Петера. - Организација у савезу тамнавском уз помет Јевита по-
чала. Рад који војвода и његов начелник штаба капетан Јукић. Они раде са-
местално, али само на папиру. На други начин они нису успели да раде и
веће, да ако нисте задовољни са њиховим радом, издајте наређење, па да
они рад преузму сами. Молимо да најхитније пошаљете мајора Павловића

Прилог 13: Извештај о проласку немачког транспорта кроз пруге Србије и саботажама на
пругама Србије почетком септембра 1942. године (бр. 1233 – 1235 и 1237)

да лично изврши инспекцију и изда сва наређења и одлуке. Напоменуто јавило да преко Патријарха најави свој долазак. Канет. Јоксимовић.

Бр. 1244 од 506.- Госпођа Перкић доноси од мужа само 5000 лара преко господина Високић и миста вине. Она је са децом добро и за сада једно не прети опасност. Маркова мајка дала сталне шта је са њим. Постоји опасност да оде у полицију и пријави.

2 октобра 1942 г.

Бр. 1245 од Валтера.- Три хрватски авијатичари под вођством техничара Уелла извршиле бегство за 2-3 дана. Спустили се на Кипру, евентуално у Турску. Авион типа Еленхјам, ознаке хрватске. Известите Лондон. Валтер.

Бр. 1246 од Улмана.- 506 примло за Ланчаровића 20.000, Јеремити 10.000, Ђервезићи 12.000 динара.

Бр. 1247 од Улмана.- Југосл. комунистичка р. станица јавила да су Баши ади убили ади. Илџовића и друге, који су уцелили од Драгог Јовановића демантују преко р. Лондона јер је вест произвела мучну ситуацију. (Улману написати у погледу слова латинице грешке).

Бр. 1248 од Итвана.- Ради дејевара с операцијама апсолутно потребно да Базанга посети команданта армије. Одговор за његову сигурност. Јевевић.

Бр. 1249 од Хермана.- 23. IX. прешло од Ниша ка Скопљу: 60 ваг. угља, 30 ваг. муниције, 27 ваг. хране за немце, 29 ваг. муниције, 7 тежких, 19 ваг. аутомобила, 3 ваг. Немца, 27 ваг. дрвене и гвозд. грађе, 64 ваг. муниције какве и за које оруда непознате, 27 ваг. угља. Од Скопља ка Нишу 2 ваг. Немца и 27 ваг. руде.

Бр. 1259 од Хермана.- 24. IX. прешло су од Ниша ка Скопљу: 24 ваг. угља, и 18 цистерни бензина, Говедо 42 ваг. Бугара 31 ваг. италијанске муниције и 22 ваг. сакит. материјала, 24 ваг. бензина у бурадима, 15 аутомобила, 20 цистерни бензина, 24 ваг. угља, 9 ваг. хране, 2 ваг. немачких војника.

Бр. 1260 од Хермана.- 25. IX. од Ниша ка Скопљу: 20 ваг. аутомобила, 36 ваг. Немца, 57 ваг. разне робе бугарске, 29 цистерни бензина, 12 ваг. гвозд. и дрвене грађе, 12 ваг. хране за Немце, 28 ваг. италијанске пушчане муниције, 29 цистерни бензина. Сви извештаји од нашег кол. об. органа.

Бр. 1261 од Хермана.- Од Ниша ка Скопљу 38 великих цистерни бензина, 22 ваг. италијан. пушчане и митраљеске муниције, 15 ваг. жита, 2 ваг. италијана.

Бр. 1262 од Хермана.- 27. IX. од Ниша ка Скопљу: 58 ваг. дрв. и гвозд. грађе, 22 ваг. муниције, 31 ваг. италијана, 28 ваг. пушчане муниције, 30 ваг. хране за италијане, 25 цистерни бензина, 15 ваг. коња, 2 ваг. Немца, 2 ваг. митраљеске муниције, и око 200 немачких војника, 22 ваг. пушч. муниције, и 4 цистерне машинског војника. Све извештаји од кол. об. органа.

Бр. 1263 од Илџева.- Десетина војни бегунци су великом комунистички настројени. Међу њима је и хидов Еленков који код себе има извештај број земљорадника. Јачина његова је до 200 људи и због тога сам хитно упутио у Бугарску четинике Георги Димитрова Александра Нацева из Пумаје и Ангела Силева из Видина да у видинској области обрађује један четинички одред који ће носити назив: "Охрид Георгија Димитрова". Циљ је окупљање националних снага и сузбијање комунизма, саботажа и ерџектација к нама. Да ли се чича слаке са овим. Издржавамо напете на наш терет. Наст. Синиша.

Бр. 1264 од Илџева.- 15. IX. бомбардовани су Стара и Нова Загара, Ореховица, Никопол, Варна, Бургас, Плевна, Сефија. Наред се планирајућих бомбардовања савезника и наредује према Немцима. Немци немају поверење у Бугаре. Пред бугарских чиновника, за контролу постављају своје. Таржили су да Бугари упути 600.000 војника на западни фронт, што су Бугари одбили, због тога желе да Бугаре узвуку у рат са Турском, активирање јединица почело 15. IX. а опште је мишљење у Бугарској да ће ових дана доћи до рата са Турском. Тај рат би био непопуларан. Поздр. Синиша

Бр. 1265 од Илџева.- Због наших покрета услед потера, станица Равна Гора задржати се предвиђеним почетком за неколико дана. Немци су изашли

Прилог 14: Извештај мајора Ђурића о проласку немачког транспорта на прузи од Ниша ка Скопљу од 23. до 27. септембра 1942. године

-11-

због њихове нетачности нати и ове више је противу њих. Немци због њих стално врљају у Драгачеву. Српске и мајор Пантелић.

Бр. 1313 Од Фрикеа виа Фанико: Потпуковнику Турнићу Команданту Српске отраз у Београду треба поверити команду над Београдом у датом моменту. Он је потпуно наш човек. Мајор Пантелић навестава.

Бр. 1314 Од Фрикеа виа Фанико: До сада нисам примио новац. Ако сте у могућности доделите ми 100 златника, ако се толико немате онда колико можете. Поштом Раковић.

Бр. 1315 Од Фрикеа виа Фанико: Бр. 254/Н и Д Е А В 10/навестава да има подготвио 120 пушака и муниције. Пот. пуковник Павловић.

Бр. 1316 Од Кемера: Јаворца ни по коју цену не пустити жива. Идеална прилика да се са њим сада ликвидира. Има 32 прљава дела. Мађу којима већина убиства невиних људи. На њега као борца немача се рачунати, већ само као плаћеника. Бегов досадашњи рад састоји се само у плаћени и убијању невиних људи. Он официре уопште не признаје. Екић, Катанић, Бутин, Бенито.

Бр. 1317 Од Кемера: Од Верића: Приликом сам по Вагеном наређењу 30 златника напомена.

Бр. 1318 Од Ореала: Мајору р. Стојевићу молим Вас јавити да ли је ико од официра Расинског корпуса одликован и чиме. Поздрав Ђичи и Вама Ђичић.

Бр. 1319 Од Ореала: Милошевић стигао 2-Х. упутићу га даље. Радуловић стигао упутићу га са употребом експлозива и упутићу га к Цетињу. Сленичевић послао Пазаневој сестри и брату 7.500 динара. Они живе у Београду. Помажемо их и на даље. Мајор Кемер.

4 октобра 1942

1320 Од Мана: Локомотиве које се ложе каменом углавном не подицају велику температуру и казани брзо прогоравају. Резерве у локомотивама немају. Предузећу мере преко железничког штаба да се што више онеспособљавају, скретнице чија израда дуго траје а резерве немају. Ово се постиже ако се скретнице растезују и локомотиве брзо нађу на њих те изазову пражњење. Пообе одлично успеле. Поздрав Синици.

Бр. 1321 Од Митвана: Вагну депану број 802 примио. Нисам разумео реч "Брава за Усташе" поновито.

Бр. 1322 Од Хермана: Димитрије Јотић ухапшен од Немаца око 20 IX. Ухапшен је у Заповедништву и спроведен у ратнички дом. Милослав Затовић издајник издајник убијен, је у Читу. Минованик Поповић који је ухапшен са Црвенићем налази се у самци у Читу. Муче га али се држи одлично. Породица му је у беди помога сам је.

Бр. 1323 Од Хермана: Капетану Мрђеновићу дао сам овлашћење за организацију избеглица Словенаца. О томе сам известио Мариа и Мрђеновић ће га извести. Са Мрђеновићем дошло код Мене Благојевић Микола, царски чиновник, избеглица, станује у Београду Ежићевим Вашичковица 34. Према извештају курира кога су слали у Словенију на планини Папуку, Пољу, налази се под војством 12 комуниста, чији је вођа др. Марјан. Наст.

Бр. 1324 Од Хермана: Око 3000 националиста, јер другог војства немају. У Боготићу код Шапца капетан Марко Мијуровић, спрема одред од 100 избеглица са намером да се пребаци на Чапук преко Фрушке Горе, да одвоји националисте. Мрђеновић га задржа јер је преко Фрушке Горе немогуће. Молим канах за пребацивање преко Рачина. Над се Мијуровић јави са Чапука капетан Мрђеновић има намеру да се пребаци са око 500.

Бр. 1325 Од В... Славонију.

Прилог 15: Извештај војводе Пазарца од 4. октобра 1942. године о предузимању мера за онеспособљавање локомотива (бр. 1320)

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Извори:

- *Бабовић С., Фолксдојчери у Кривој реци на Копанику масакрирали и децу од месец дана Вечерње новости 24. април 2017.*
- *Вести са...Јужни фронт, Видовдан, 28. јун 1943.*
- *Вучковић З., Сећања из рата, Погледи, Крагујевац, 2001.*
- *Зборник докумената војноисторијског института, том XII, књига 2, Војноисторијски институт, Београд 1973.*
- *Зборник докумената војноисторијског института, том XII, књига 3, Војноисторијски институт, Београд 1973.*
- *Зборник докумената и података о народноослободилачком рату народа Југославије., том XIV, књига 1, Војноисторијски институт, Београд 1973.*
- *Марковић Д., Под заставом Другог равногорског корпуса, Нови погледи, Крагујевац 2001.*
- *Мартиновић-Бајица П., Милан Недић, Никола Пашић Београд 2003.*
- *Николић З., Бункер без возног реда, Вечерње новости, 7. септембар 2007.*
- *Ново време, 31. октобар 1942.*
- *Ново време, 8. новембар 1942.*
- *Ново време, 16. новембар 1942.*
- *Петровић – Кент Р., Четници Источне Србије, Библиотека Четници, Београд 2004.*
- *Пред завршетком последње битке за Африку и искрцавањем савезника у Италију и на Балкан, Видовдан, 6. април 1943.*
- *Споменица организације српских четника „Равна Гора“, Погледи, Крагујевац 2008.*
- *Times, 7. јануар 1943.*

Литература:

- *Авакумовић И., Михаиловић према немачким документима, Савез „Ослобођење“, Лондон 1969.*
- *Влаховић С. Р., Зборник докумената из Британских архива: англо-југословенски односи 1941-1948, Бирмингем, 1985.*
- *Глобаревић С. и Настић А., Четници, Београд 2004.*
- *Димитријевић Б., Војска Недићеве Србије 1941-1945, Службени гласник, Београд 2016.*
- *Димитријевић Б. и Бабац Д., Генерал Михаиловић: завршна реч, Београд 2015.*
- *Карапанџић Б., Грађански рат у Србији 1941-1944, Кливленд 2010.*
- *Кнежевић Р., Књига о Дражи, књига прва, Српска народна одбрана, Виндзор, 1956.*
- *Кнежевић Р. и Ж., Слобода или смрт, Сијетл, 1981.*
- *Мекдауел Р., Стрељање историје, Рад, Београд 2012.*
- *Михаиловић Д. Ж., Рат и мир ђенерала, књига прва, Српска реч, Београд 1998.*
- *Николић К., Историја Равногорског покрета, књига друга, Завод за уџбенике, Београд 2014.*
- *Николић К., Немачки ратни плакат у Србији 1941-1944, НБС, Београд 2001.*
- *Озимић Н., Логор на Црвеном Крсту, Народни музеј Ниш 2011.*
- *Павловић С. К., Хитлеров нови антипоредак: Други светски рат у Југославији, Клио, Београд 2008.*

- Самарџић М., Генерал Дража Михаиловић и општа историја четничког покрета, том I, Погледи, Крагујевац 2004.
- Самарџић М., Генерал Дража Михаиловић и општа историја четничког покрета, том II, Погледи, Крагујевац 2005.
- Самарџић М., Генерал Дража Михаиловић и општа историја четничког покрета, том III, Погледи, Крагујевац 2006.
- Самарџић М., Разговори са Равногорцима, том I, Погледи, Крагујевац 2011.
- Самарџић М., Разговори са Равногорцима, том III, Погледи, Крагујевац 2014.
- Самарџић М., Срби против Вермахта: непозната немачка документа, Погледи, Крагујевац 2011.
- Томпсон Р. В., Генерал Монтгомери, Алфа, Загреб 1976.
- Черчил В., Други светски рат, том II, Просвета, Београд 1964.
- Черчил В., Други светски рат, том III, Просвета, Београд 1964.
- Черчил В., Други светски рат, том IV, Просвета, Београд 1964.